

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Dimitrij Kuzmić

Mentor: izr. prof. dr. Mitja Velikonja

MIT SOVRAŽNIKA KOT SREDSTVO INTERPRETACIJE
ZGODOVINE

na primeru slovenskega in italijanskega učbenika zgodovine

Diplomsko delo

Ljubljana, 2004

KAZALO

1. UVOD	3
2. KONTEKST	8
2.1 SOCIALIZACIJA	8
2.1.1 DRUŽBENE INSTITUCIJE	9
2.1.2 LEGITIMIZACIJA INSTITUCIJ	10
2.1 MARKSISTIČNI PRISTOP	11
2.1.1 IDEOLOGIJA	13
2.2 ŠOLA	17
2.3 POLITIČNI MIT	20
3. TEKST	24
3.1 JEZIK	24
4. INTERPRETACIJA UČBENIKA	27
4.1 STRUKTURA SLOVENSKEGA IN ITALIJANSKEGA UČBENIKA ZGODOVINE	27
4.2 IDEOLOŠKOST DISKURZIVNIH STRUKTUR	29
4.3 INTERPRETACIJA IZBRANIH ODLOMKOV	38
5. ZAKLJUČEK	61
6. LITERATURA IN VIRI	65

1. UVOD

Človekova radovednost ni bila nikoli brezбриžna do dogodkov, ki so se zgodili v preteklosti. Človek se je vedno zanimal kako so živeli predniki. Vprašanja kot od kod prihajamo, kdo smo in kam smo namenjeni ne morejo biti prezrta in zahtevajo vsaka svoj odgovor. Vendar če bi poizkušali odgovoriti na vsa vprašanja, bi vseeno eno ostalo neodgovorjeno: zakaj? Zakaj nas zanima naša preteklost? Odgovor je treba ponovno iskati v nas samih: preučevanje preteklih dogodkov je eden izmed načinov, da osmislimo naša življenja. Kot bom pokazal v nadaljevanju, so učbeniki o zgodovini lahko eno izmed sredstev za konstruiranje identitete posameznika.

Da se ne bi znanje o preteklosti, ki ga je ves človeški rod tako marljivo zbiral v dolgih stoletjih svojega žitja in bitja, izgubilo, ga je bilo treba zapisati. Tako so nastajala prva zgodovinska pričevanja, ki so se sčasoma začela zapisovati. Pojavili so se prvi zgodovinski dokumenti, ki so se skozi stoletja nakopičili, naša doba pa jih je začela skrbno preučevati. Eden izmed takšnih zapisov je šolski učbenik zgodovine. Moja analiza se bo osredotočila na slovenski in italijanski učbenik o polpretekli zgodovini, katera sta s strani italijanske in slovenske vzgojno-izobraževalne institucije predpisana kot obvezno čtivo v srednjih šolah.

Sodobnemu človeku je z organiziranjem vedenja o preteklem času in prostoru dana možnost vpogleda v oblike civilizacij, ki so obstajale pred njegovo. Z odgovarjanjem na zgoraj navedena vprašanja pridobiva ustrezno in objektivno znanje o preteklosti, vendar pa si neodvisno od tega procesa posameznik nezavedno odgovarja na vprašanja svoje identitete. Učbenik s posredovanjem znanja bralcem, v mojem primeru učencem četrtih letnikov srednjih šol, sooblikuje njihovo dožemanje sveta. Z učenjem učenci ne spoznajo le objektivno vedenje o polpretekli zgodovini, temveč pridobijo tudi stališča, norme, stereotipe in ideologije ter celo predsodke celotne družbe, ki jim jih posreduje hkrati z učnim procesom. Preko procesa socializacije se torej v srednjih šolah sooblikuje učenčeva identiteta.

Znanje razumem v dialektičnem odnosu med posameznikom in družbo ter v dialektiki osebne identitete in družbene strukture. Če se strinjamo s trditvijo, da katero koli

znanje, tudi znanstveno znanje, postane del realnosti, moramo družbo razumeti kot objektivno in subjektivno realnost. V družbi kot objektivni danosti potekajo procesi institucionalizacije in legitimizacije institucij, medtem ko nas v družbi kot subjektivni realnosti zanimajo procesi socializacije in internalizacije družbenih konstruktov od jezika do države.

Družbo kot objektivno realnost sestavljajo institucije in simbolni svet. Posameznik jih dojema objektivno zato, ker ne more ignorirati njihovega obstoja in se zaveda, da so obstajale pred njegovim življenjem in bodo obstajale po njegovi smrti. Konkretno nas bo zanimala institucija šole kot ena izmed pglavlitnih ideoloških aparatov države oz. kot eden izmed glavnih agensov socializacije. Njeno delovanje je v bistvu materializacija ideologije dominantne družbene skupine. Predpisovanje ustreznih učbenikov za dijake srednjih šol pa lahko šteremo kot eno izmed takšnih praks.

Znanje sooblikuje dijakovo identiteto in se vsaka identiteta po psihologistični sociologiji oblikuje z razlikovanjem med 'jaz' in 'drugim', zato pride do zanimive povezave med posredovanim znanjem in oblikovanjem identitete, ki se sedaj oblikuje glede na 'mi' in 'oni'. To pa je po mojem mnenju učinek delovanja ideologije nacionalizma, ki poizkuša pri vsakem posamezniku vzbuditi nacionalistična čustva in konstruirati v človeku nacionalno zavednega pripadnika. Znanje, ki je posredovano v instituciji šole kot agens socializacije, ni samo objektivno vedenje o predmetu, temveč se skupaj z znanjem posredujejo tudi predsodki, ideologije, miti in čustva. V kolikor besedilo posreduje negativne občutke, družbeno nesprejemljivo vedenje, potem se lahko v učencu oblikuje negativna podoba do drugačnih skupnosti, v mojem primeru etničnih skupin. Zato bo v središču raziskovanja institucija šole, ki po marksistični definiciji posredujejo ideološko motivirano znanje, temelječe na mitu sovražnika, in procesi internalizacije tega znanja, ki sokonstruirajo posameznikovo identiteto.

Analiza tekstov bo zajela slovenski in italijanski učbenik polpretekle zgodovine. Predpostavljam, da učbenika pri učencih vzpodbujata nastanek nacionalističnih čustev in poizkušata v učencu ustvariti zavednega pripadnika dominantne etnične skupine v odnosu do drugih etničnih skupin, se pravi na eni strani Slovencev in na drugi Italijanov. Teksti obeh učbenikov sooblikujejo posameznikovo identiteto na podlagi

delovanja nacionalne mi identifikacije. Ta deluje na principu obrazca mi – drugi, ki se izraža na dva načina. Obrazec mi – vi pripoznava drugi strani, tj. 'vam', določene pravice in enakopravnost, medtem ko logika obrazca mi – oni zanika nasprotni strani, tj. 'onim', kakršnekoli pravice in jih postavlja v podrejeni položaj do 'nas' in 'našega'. 'Naše' je domače in večvredno kot 'njihovo', ki je tuje in do 'nas' sovražno. V izbranih besedilih bom tako identificiral tista mesta, kjer lahko prepoznam delovanje mi identifikacije.

Hkrati mi identifikacija proizvaja tudi ideološke učinke. Lahko jih razumemo kot mesta, ki posameznika (bralca) interpelirajo v subjekt. Izhajal bom iz domneve, da se izza zapisanih besed, besednih zvez ali povedi skrivajo podmene nacionalistične ideologije, ki določa bralčevo razumevanje besedil. Teorija relevance mi bo pomagala pri razumevanju pomenske polnosti izjav oz. besedil, ki so v svojem bistvu pomensko vedno nepopolna ali pomanjkljiva. Tako domnevam, da se skozi logiko delovanja mi identifikacije v slovenskem in italijanskem učbeniku v bralcu (dijaku) sokonstruira nacionalna zavest na podlagi sovražne podobe drugih nacij.

Posebnost nacionalističnih podmen je poskus nacionalizacije zgodovine, tj. ustvarjati imaginarno sliko nacionalne zgodovine, preden se je ta sploh začela. Primer nacionalizacije zgodovine je ugotovitev poročila slovensko-italijanske komisije, da so se slovensko-italijanski odnosi na jadranskem območju začeli v kriznem obdobju po propadu zahodnorimskega cesarstva, ko nista obstajali niti slovenska in italijanska država niti slovenska in italijanska nacija. Z nacionalizacijo zgodovine se tako ustvarjajo nacionalni miti. V omenjenem primeru lahko prepoznamo mit o izvoru in starodavnosti Italijanov in Slovencev.

V slovenski nacionalni mitologiji izguba slovenske Karantanije ni pomenila le uničenje slovenske državnosti, temveč tudi izginotje slovenskih gospodarjev. Slovenci so predstavljeni le še kot nižji, kmečki stan brez slovenske gospode. Zato smo Slovenci dolgo tisočletje trpeli pod jarmom tujih gospodarjev preden smo dosegli zveličanje in postali nacija z lastno državo. Boj za svobodo in neodvisnost se prikazuje kot gigantski boj med slovanstvom na eni ter germanstvom in italijanstvom na drugi strani. Slovenci so bili skozi zgodovino vedno podvrženi nemškemu in italijanskemu pritisku in raznarodovalni politiki, ki je imela za cilj uničenje slovenskega naroda. Navkljub vsem

pritiskom pa je slovenski narod preživel in dosegel nacionalno osvoboditev in osamosvojitvev.

Za italijanski zgodovinski spomin so pri oblikovanju nacionalne zavesti referenčna tri zgodovinska obdobja italijanske zgodovine: gibanje Risorgimento, obdobje fašizma in odporniško gibanje med drugo svetovno vojno. Povezuje jih mit o kulturnosti in rimskem izvoru italijanske nacije. Italijani kot dediči in neposredni potomci Rimskega cesarstva predstavljajo civilizacijski temelj sodobni Evropi. Zaradi tega jim pripada tudi vodilna vloga pri oblikovanju sodobnega sveta. Njihovo prizadevanje po ponovni pridobitvi vodilne vloge v svetu, ki jim jo je namenila zgodovina, so onemogočali zunanji sovražniki, predvsem Avstrijci in kasneje Slovani kot avstrijska predstraža. Risorgimento, kot tipično nacionalno gibanje 19. stoletja, si je postavilo za cilj združitvev italijanskih držav v zedinjeno Italijo, ki je predstavljena kot potomka rimskega cesarstva.

Fašizem je zašel v še večjo skrajnost in upravičeval svojo imperialno politiko in ekspanzijo na vzhod prav na podlagi lastne 'višje' rimske omikanosti italijanske nacije nad drugimi ljudstvi. Kot nosilka zahodnocivilizacijskih vrednot in svoje nacionalne superiornosti je Italija imela zgodovinsko poslanstvo in odgovornost 'kultivirati' slovanska in druga ljudstva. Z zmoto fašizma in njegovimi zločini obračuna odporniško gibanje, ki fašizem označi za deviacijo političnega sistema, ki je okužilo zdravo nacionalno telo. Pri obračunu s fašizmom se tudi odporniško gibanje sklicuje na omikanost italijanskih civilizacijskih in kulturnih vrednot in dejanja fašističnih zločinov opredeli kot poraz demokratičnih in liberalnih sil v Italiji. Tudi sami Italijani kot zdravo nacionalno telo so le žrtve primitivnosti in barbarskosti fašističnega terorja, ki nima nič skupnega z italijansko omikanostjo in kultiviranostjo. Diskurz avtoviktimizacije deluje na Italijane osvobajajoče, saj jim ni treba prevzeti zgodovinske odgovornosti za storjene zločine, in pušča odprt prostor za nove nacionalistične ekscese.

Takšna mitološka razlaga zgodovine nujno ustvarja konfliktni potencial, saj ustvari odlično podlago za nastanek in rast stereotipov, mitov ter sovražnih predstav o drugih nacijah. Na eni strani predstavljanje slovenske zgodovine kot večni boj proti nemškim in italijanskim gospodarjem, ki so imeli za cilj uničenje slovenskega naroda, Italijane in

Nemce skonstruira v sovražnike. Na drugi pa italijansko iskanje rimskih korenin kot podlaga njihove superiornosti, predvsem kulturne, omogoča nastanek agresivnih nacionalizmov.

Reprezentacija sovražnega v besedilu se ustvarja posredno, s pretiranim oziroma neenakomernim predstavljanjem negativnih lastnosti določene etnične skupine, kjer so nemalokrat besede uporabljene kot atemporalne in ahistorične, predvsem tu mislim na sama imena narodov, besedo narod in njegove izpeljanke. Prenašanje sodobnih pojmov, vzorcev in vrednot v preteklost (nacionalizacija zgodovine) pa je temeljna značilnost sovražnih predstav, ki ustvarjajo različne fantazme o nacionalni majhnosti in ogroženosti. Učinek fantazme poenoti določeno družbeno skupino žrtve in druge etnične skupine skonstruira v sovražnika.

Vsekakor bi rad opozoril na dejstvo, da s poudarjanjem negativnih lastnosti etničnih skupin moj namen ni oblikovanje novega oblastnega diskurza, temveč pokazati logiko njegovega delovanja.

2. KONTEKST

Preden preidem na analizo tekstov, bi rad spregovoril o kontekstu besedila. Glede na temeljno enoto preučevanja in temeljni proces lahko družbene teorije na splošno razdelimo v štiri velike skupine, in sicer v atomistične teorije, individualne teorije določenosti, holistične teorije nedoločenosti in teorije socialnih sistemov. (Tomc, 1994: 16-18) Sociologi se radi nagibajo k determinističnim teorijam, saj omogočajo odkrivanje pravilnosti v družbenih pojavih, s čimer bi se družboslovne znanosti približevale tradicionalni predstavi o naravoslovju. (Tomc, 1994: 19) Kot večina družboslovcev ne bom mogel uiti isti skušnjavi, zato bom kontekst teksta osvetlil skozi socializacijsko teorijo in marksistični pristop teorij socialnih procesov. Ljudje namreč postanemo člani skupnosti še preden lahko do nje vzpostavimo avtonomen odnos, kar si radi razlagamo z družbenimi pojavi, ki so nadrejeni in določujoči našim osebnim izkušnjam. Upam, da bom s kombinacijo obeh oz. s komparativnim pristopom bližje resnici, čeprav so njegove slabosti v tem, da se lahko dvojni diskurz zaključi v dvojnem monologu, »ki se konča s prevlado enega od obeh pristopov«. (Tomc, 1994: 23)

2.1 Socializacija

Noben posameznik ne postane samodejno član skupnosti, temveč se rodi s predispozicijo družbenosti. (Berger in Luckmann, 1988: 55) Da bi se vpisal v simbolni svet, se mora naučiti njegova pravila, vrednote in pričakovanja skozi socializacijo. Zasluga, da se koncept socializacije razume kot integrativno funkcijo socialnega sistema, ki omogoča obstoj in reprodukcijo družbe, gre Parsonsu. Družba kot socialni sistem se reproducira skozi družbene institucije, kot personalni sistem pa skozi kategorije individualnega obnašanja. Stična točka obeh sistemov so kulturno posredovani vrednostni obrazci, ki so ključ 'formule transformacije'¹ socialnega sistema v personalnega. (Parsons, 1951: 540) Obravnava jo iz vidika obeh sistemov: na makro

¹ Vrednostne obrazce, ki na ravni socialnega sistema tvorijo pričakovanja v zvezi z vlogami, formula transformacije pretvori v dispozicije za potrebe personalnega sistema. Skozi socializacijo posameznik internalizira tiste vrednostne obrazce, ki bistveno vplivajo na nastanek takšnih dispozicij za potrebe, ki so najbolj skladne s pričakovanji v zvezi z vlogami. (Godina, 1991: 46, 50)

ravni jo razume kot porazdelitev² oseb na vitalno strukturo statusov in vlog, ki razrešuje probleme alokacije akterjev med vloge, alokacije pripomočkov in alokacije nagrad; na mikro nivoju pa kot socialno učenje orientacij, ki so nujni prerekviziti³ za učinkovito igranje vlog v socialnem sistemu, mehanizmi socializacije, skozi katere se uresniči socializacija, so motivacijski procesi.⁴ (Parsons, 1951: 114, 205) Tomcu internalizacija strategije mišljenja skozi socializacijo pojasnjuje, zakaj se izkustvena polja posameznikov prekrivajo, da lahko mislimo podoben družbeni svet. (1994: 31-33) Strategija mišljenja so pojmi, ki so kulturno konvencionalne reference na pojave in njihove odnose v svetu. Oblikuje se v skupni točki instance *jaza* in *mene*, oseba pa z mišljenjem odraža svoj odnos do sveta.

Mikro nivo socializacije, ki je tesno povezan s procesom internalizacije, posameznika preoblikuje v pripadnika družbe. Najprej se morajo internalizirati pomenska polja, »ki strukturirajo ustaljene razlage in vedenje znotraj institucionalnega področja.« (Berger in Luckmann, 1988: 129) Ne ponotranji se samo objektivno znanje, temveč tudi vrednotenja, čustvena obarvanost dogodkov, ki se jih učenec v trenutku učenju ne zaveda, in celo specifičen način družbenega mišljenja – logika. Idealna je tista socializacija, ki vzpostavi simetričen odnos med objektivno in subjektivno realnostjo.

2.1.1 DRUŽBENE INSTITUCIJE

Institucije so sestavni del družbenega sveta. Avtorji jih različno definirajo; Bergerju in Luckmannu pomenijo vzajemne tipizacije dejanja iz navade. (1988: 57) Parsons jih

² Socializacija kot alokacija na makro ravni je značilna predvsem za zgodnejša dela Parsonsa. (Alexander v Godina, 1991: 48)

³ Funkcionalni prerekviziti so temeljne prvine, ki jih mora družba uresničiti oz. je usmerjena k njihovi uresnitvi, da lahko obstaja in se reproducira. (Baert, 1998: 37)

⁴ Parsonsova definicija socializacije je definirana preozko, vendar je treba pri njegovi socializacijski teoriji upoštevati naslednje: njegova teorija je poskus vključiti vsa dotedanja spoznanja psihoanalize in sociologije. Socializacije je razumljena na eni strani kot večrazsežnostni proces, na drugi pa kot voluntaristična akcija posameznikov. Pri interpretaciji Parsonsa je ključna ugotovitev, da sta celotni teoriji o posamezniku in družbi del socializacijske teorije. (Godina, 1991: 117-120) Socializacijo torej razume kot proces oblikovanja personalnega sistema, zato niso pravilne trditve, ki njegovo socializacijsko teorijo reducirajo na teorijo vlog. (Godina, 1991: 50)

opredeli kot kompleks vzročnih elementov v pričakovanjih, ki so vezana na družbene vloge in so konstitutivni element za posamezno kolektiviteto kot sistem specifičnih vlog, ki so v dejanski interakciji. (1951: 39) Skupno jim je to, da jih dojemamo kot nekaj, kar obstaja mimo in onstran nas in ni dosegljiva našemu spominu.

Nobena institucija ne more nastati nenadoma, vsaka je del zgodovinskega procesa, v katerem je nastala. Z zgodovinskostjo postane tudi objektivna, zato jo prenašamo na prihajajoče generacije. (Berger in Luckmann, 1988: 61) Zaradi svoje objektivnosti in zgodovinskosti imajo nad posamezniki moč prisile, ki jo izvajajo z močjo svojega obstoja in nadzorovalnih mehanizmov. (Berger in Luckmann, 1988: 58) Z vnaprejšnjim oblikovanjem želenih vzorcev človeškega obnašanja, ki vodijo v določeno smer, se zoperstavi drugim možnim načinom obnašanja. Nadzorovanje je imanentna lastnost institucij, ki je ločena od mehanizmov kaznovanja, kateri obstajajo kot podpora instituciji. Zato institucionalizacija človeške dejavnosti ne pomeni nič drugega kot podvrženost človeka družbenemu nadzoru.

Če pa družbo razumemo kot organiziran niz odzivov na določene situacije, potem v primerih, ko v določenih okoliščinah celotna skupnost enako deluje na posameznike, govorimo, da se odziv institucionalizira. (Mead, 1997: 127, 202) Organizirane oblike socialne aktivnosti na posameznika vplivajo tako, da se obnaša socialno in adekvatno, če prevzema naravnosti drugih članov skupnosti do teh aktivnosti. (Mead, 1997: 196) Posameznik s prevzemanjem različnih naravnosti drugih, ki jih imajo vsi drugi člani skupnosti, pridobiva naravnost članov skupnosti in v procesu postavljanja na mesto drugega, nastaja struktura osebnosti. Organizirane odzive drugih, ki so pogoj nastanka osebnosti, pa lahko prevzema le preko jezika. (Mead, 1997: 123-124)

2.1.2 LEGITIMIZACIJA INSTITUCIJ

Poglavitni namen legitimizacije je integracija posameznikov v družbo, v kateri mora imeti institucionalni red kot tak smisel, udeleženci v različnih institucionalnih procesih pa si ga delijo. (Berger in Luckmann, 1988: 88-89) Definiramo jo kot proces proizvodnje novih pomenov, da bi med sabo povezala pomene, ki pripadajo različnim institucionalnim procesom, v razumljiv pomenski svet. Problem legitimizacije se pojavi

ob prenosu objektivizacij institucionalnega reda na nove generacije. Šola, kot vodilna prenašalka znanja na naslednje rodove, mora zanamcem 'razložiti' in hkrati 'opravičiti' obstoječi institucionalni red, tako da 'razlaga' njegove objektivizirane pomene kot spoznavnoveljavne in da praktične zapovedi institucionalnega reda 'opravičuje', kot da so normativno dostojanstvo.⁵ (Berger in Luckmann, 1988: 89-90) Legitimizacija potemtakem ne poteka le z zapovedovanjem normativnih načel, temveč tudi z znanjem.

S sociološkega vidika je znanje pomemben dejavnik oblikovanja posameznikovega odnosa do sveta. Skupaj z verovanjem sestavljata človekovo kulturo: znanje ponuja odgovore o resničnosti oz. neresničnosti sveta, verovanje pa govori o dobrem in slabem. (Tomc, 1994: 33) V primeru šolskega znanja je treba učence vpeljati v posvečeni pomenski podsvet znanosti pod pogojem, da le ti priznavajo njegovo legitimnost. Zato je celotni legitimizacijski aparat na delu zato, da bi učenci ostali učenci in učitelji učitelji ter da bi bili tako eni kot drugi v svojem početju srečni. Toda vsaka oseba kaže celotno strukturo odnosov organiziranega socialnega vedenja, ki jih ta skupnost ali družba kaže, vendar jo zaradi svoje edinstvene individualnosti reflektira na svoj partikularni način. (Mead, 1997: 152) Pri analizi branja učbenikov se moramo torej zavedati tega zadržka.

2.1 Marksistični pristop

Zgodovinska znanost pretekli človeški čas deli na družbene skupnosti, ki so takrat obstajale. Marksizem obravnava družbene formacije kot učinek vladajočega produkcijskega načina, katerega lahko ugotovimo za vsako časovno obdobje. Družba se

⁵ Znanstvena disciplina, ki v sodobnem svetu osmišlja življenja posameznikov je zgodovina. Dogodke, ki so zbrani v sklenjeno celoto, povezuje v splošni referenčni okvir vključujoč sedanost, preteklost in prihodnost. Posamezniki v neki družbi jih v procesu socializacije internalizirajo v skupen spomin. Ker celota vključuje tudi prihodnost, tj. projekcijo individualnih dejanj v prihodnost, simbolni svet združi posameznike med sabo, tako da jih poveže z njihovimi predniki in nasledniki v pomensko celoto. Minljivost eksistence je presežena, življenje pa dobi smisel in pomen. Z dožemanjem družbe kot objektivne danosti se v posameznikih vzbuja občutek, da pripadajo pomenskemu svetu, ki je eksistiral pred njihovim obstojem in bo eksistiral tudi po koncu njihovega življenja. Konkretna skupnost se tako poistoveti s kozmičnim svetom in postane neodvisna od negotovosti posamezne eksistence. (Berger in Luckmann, 1988: 97-98)

potemtakem spremeni, ko se oblikuje nov način produkcijskega procesa, ki ga tvorijo produktivne sile znotraj določenih produkcijskih razmerij. Zato mora vsaka družbena formacija, če hoče obstajati, reproducirati pogoje za svojo produkcijo: produktivne sile in obstoječa družbena razmerja. (Althusser, 2000: 56) Znotraj produktivnih sil je treba reproducirati produkcijska sredstva in delovno silo. Medtem ko je reprodukcija materialnih pogojev povezana s produkcijo konsumpcijskih sredstev in realizacijo presežne vrednosti, se reprodukcija delovne sile dogaja zunaj podjetja. (Althusser, 2000: 57-58) Delavcem ni dovolj, da se zagotovijo materialni pogoji za svojo reprodukcijo (plača), temveč se jih mora priučiti za različne spretnosti. Nujno je, da je delovna sila različno usposobljena, zato da se zapolnijo različna delovna mesta glede na družbeno-tehnične delitve dela v produkcijskem procesu.

Reprodukcijo produkcijskih razmerij izvajajo tako represivni aparat države, ki zagotavlja politične pogoje reprodukcije produkcijskih razmerij oz. razmerja eksploatacije, kot ideološki aparati države, ki ohranjajo samo reprodukcijo produkcijskih razmerij, kjer ima odločilno vlogo ideologija vladajočega razreda.⁶ (Althusser, 2000: 76) Če je za aparat države značilno, da deluje pretežno z represijo, pa ideološki aparati države deluje v veliki meri z ideologijo. Enotnost aparata države zagotavlja skupno vodstvo ter njegova centralizirana in poenotena struktura. Ideološki aparati države pa nimajo skupnega vodstva, njihove aktivnosti in politike se med sabo razlikujejo ter celo izključujejo, toda enotnost jim zagotavlja ideologija vladajočega razreda. (Althusser, 2000: 75-76) Vendar nimajo vsi ideološki aparati države enakega statusa, kajti v vsaki družbi je enemu izmed njih dodeljena dominantna vloga.

V buržoazni družbi ne prevzame vladajoč položaj politični ideološki aparat (demokratska parlamentarna ureditev), temveč šolski ideološki aparat. (Althusser,

⁶ Z vpeljavo ideoloških aparatov države Althusser dopolni marksistično definicijo države, po kateri državo sestavlja državni aparat kot represivna izvršilna in intervencijska sila 'v službi vladajočih razredov', skozi katere se izvaja državna oblast. (2000: 65,75) Pri tem se sklicuje na Gramscija, ki je državo opredelil kot politično družbo (vlada z vojsko in policijo) in civilno družbo. (Gramsci, 1987: 130) Vendar se reprodukcija produkcijskih razmerij ne realizira v ideoloških aparatov države, tehnične delitve dela ni, je le krinka in oblika družbene oz. razredne delitve dela, zato se reprodukcija realizira v procesih proizvodnje in cirkulacije. Tehnična delitev dela obstaja le v vladajoči ideologiji, ki se realizira v ideoloških aparatih države. (Althusser, 2000: 109)

2000: 79) Šola s poučevanjem bodisi posredno preko materinega jezika, književnosti in eksaktnih znanosti bodisi neposredno preko filozofije, državljanske in moralne vzgoje vsiljuje otrokom ideologijo. Tisti učenci, ki med procesom izobraževanja odpadejo, so opremljeni z vlogi ustrezno ideologijo, ki jo morajo opravljati v razredni družbi. Šola, ki vzgaja množice do določene moralne in kulturne stopnje, ustreza potrebam proizvodjalnih sil in potemtakem interesom vodilnih razredov. (Gramsci, 1987: 130) Le v tem smislu šola izpolnjuje pozitivno vzgojno funkcijo etične ali kulturne države.

2.1.1 IDEOLOGIJA

Koncept ideologije ne izhaja iz marksizma, vendar pa zavzema pomembno mesto v marksistični misli. Težave pri koncipiranju ideologije predstavljajo različne definicije koncepta, ki so vse skupne marksističnim avtorjem. Ideologija lahko pomeni sistem prepričanj, ki je značilen za partikularno skupino ali razred. Kot sistem iluzornih prepričanj ideologijo razumemo kot lažne ideje in lažno zavest, ki jo razkrinkamo pri soočenju z znanstveno resnico. Nazadnje jo pojmuje kot splošen proces proizvodjanja pomenov in idej. (Williams, Raymond v Eagleton, 1994: 175)

V politični znanosti prevladuje pojmovanje ideologije kot 'sistem idej' posamezne družbene skupine. Iz te definicije se je razvil njen slabšalni pomen. Določeni ljudje jo identificirajo ločeno od ekonomske strukture in ugotavljajo, da ideologija ne spreminja strukture, temveč obratno. (Gramsci, 1974: 403-404) Vsaka politična odločitev, ki je označena kot 'ideološka', ne more spremeniti strukture. Verjamejo pa, da bi jo lahko, zato trdijo, da je nekoristna. Zaradi tega naj bi bila ideologija 'čisti' videz, neumna in nekoristna ter celo napačna zavest. Althusser temu ostro nasprotuje in jo poveže s Freudovim konceptom nezavednega. Oba koncepta si namreč lastita isto lastnost, tj. večnost. Ideologija nima zgodovine, njena realnost obstaja zunaj nje same. Ni nič drugega kot imaginarna konstrukcija ljudi, ničen rezultat 'dnevnik usedlin', zato je ideologija enaka sanjam. (2000: 85-86) Čeprav posamezne ideologije imajo svojo zgodovino, pa je ideologija nasploh nima zaradi svoje strukture in delovanja, ki sta nezgodovinski realnosti, saj je struktura s svojim delovanjem navzoča v celotni zgodovini razrednega boja in to v nespremenljivi obliki, se pravi vsezgodovinska oziroma večna.

Vendar ideologija ne more biti iluzija in hkrati aluzija določene skupine ljudi, ki si z lažno predstavo podreja ljudstvo. Niti ni odtujena imaginarna predstava ljudi o svojih eksistenčnih razmerah, marveč predstava imaginarnega razmerja med posamezniki in njihovimi realnimi eksistenčnimi razmerami. (Althusser, 2000: 87-90) Ideologija ne predstavlja lažna produkcijska razmerja, temveč je sama predstava o razmerju posameznikov do produkcijskih razmerij deformirana in imaginarna. Kljub temu, da je ideologija imaginarna predstava razmerja posameznikov do svojih realnih razmerij, v katerih živijo, pa ima to imaginarno razmerje materialno eksistenco tako v vsakodnevnih praksah ideoloških aparatov države kot v praktičnem vedenju posameznika. (Althusser, 2000: 92-93) V karkoli posameznik že verjame, pa naj bo to Bog, Pravica ali Narod, to verovanje izhaja iz njega samega kot subjekt z zavestjo, ki vsebuje ideje njegovega verovanja. Posameznik prevzame takšno praktično vedenje povsem svobodno, za katerega se predpostavlja, da se mora ravnati v skladu s svojimi idejami, saj bi bil v nasprotnem primeru nedosleden, ciničen ali perverzen. Zato ideje subjekta obstajajo v njegovem delovanju, ideje njegovim dejanjem, katere so nujno vključena v prakse, pa urejajo rituali ideoloških aparatov države, ki mu jih pripisuje ideologija.

Iz tega sledi, da subjekt deluje toliko, kolikor je vpet v sistem. Ideologija, ki obstaja v ideoloških aparatih države, predpisuje prakse, ki jih ureja ritual. Prakse pa obstajajo v dejanjih subjekta, ki po svojem verovanju deluje pri polni zavesti. Vsaka praksa je možna le prek ideologije in v njej ter vsaka ideologija je mogoča le prek in za subjekta (Althusser, 2000: 94-95) Subjekt je tako konstitutivni element ideologije le v primeru, če je sam funkcija ideologije (ki jo opredeljuje), da konkretne posameznike 'konstituirajo' v subjekte.⁷ (Althusser, 2000: 96-97).

⁷ Pojem subjekta meri na pomen subjektivacije kot podreitev nekomu drugemu preko kontrole in odvisnosti ter na pomen subjektivnosti kot priklenjenost na identiteto preko vesti in svojega vedenja. (Foucault, 1991: 106-107) Apple opozarja, da so lahko ljudje oboje, podložniki gospodarja in subjekti zgodovine: prvo konotira pasivnost, drugo aktivnost. Zato ideologija ljudi ne le podreja družbenemu redu, temveč jih tudi usposablja za družbeno akcijo in spremembo. »*Prav toliko pooblaščajjo kot razlaščajjo.*« (1992: 34)

Ideologija deluje tako, da se različne očitnosti sklicujejo druga na drugo. Očitnost politične ideologije se sklicuje na pravne očitnosti, te pa na očitnosti šolskega aparata. Tako se vsaka ideološka očitnost neposredno potrdi in skozi prakse ideoloških aparatov države vsiljuje posameznikom: ideologija jo vsili kot očitnosti, ki jo mi kot tako priznamo/prepoznamo.⁸ (Althusser, 2000: 121) Ideološki boj poteka »prav tam, kjer ga 'ni videti', v najbolj 'evidentnih', 'samih po sebi umevnih' očitnostih, ki so 'brez zveze s politiko' ...« (Zoja Skušek-Močnik, 1980: 14-15) Samo spregledanje razredne narave očitnosti je rezultat razrednega boja, saj se ne izvaja na vnaprej izbranem terenu, marveč je boj za oblikovanje samega terena, »to je boj za tiste 'same po sebi umevne' očitnosti, izhodišča, ki določajo termine ali pogoje 'spopada'« (ibid.).

Ideologija potemtakem 'novači' oziroma 'spreminja' posameznike, ki so se z njo identificirali v subjekte. (Althusser, 2000: 100-107) Naslavlja jih tako, da jih interpelira v subjekte.⁹ V kolikor priznajo ideološki diskurz, so že konstruirani subjekti z osebno identiteto. Upošteva dejstvo, da je ideologija večna, ideologija tako vselej-že interpelira posameznika v subjekt, četudi še ni rojenega posameznika, ki bi ga ideologija naslavljala. Ideologija posameznika (nekdanjega prihodnjega-subjekta) prisili in vnaprej določi njegovo identiteto. Zaradi svoje spekularne strukture izvaja interpelacijo posameznikov v subjekte, njihovo podrejanje vrhovnemu Subjektu, ki jamči, da gre za njihovo dobro, v kolikor se med sabo prepoznajo kot subjekti (prepoznajo se subjekti med sabo, subjekti in Subjekt ter subjektovo samoprepoznanje). Bistvo ideologije je, da se subjekt svobodno podredi ideologiji (ki ga konstruira kot subjekta), da lahko potem opravlja različne funkcije in postopke.

Očitno spontanost subjektove eksistence pa Althusser postavi ob bok druge očitnosti, evidence smisla: vprašanje konstitucije smisla je povezano z vprašanjem konstitucije smisla znotraj figure *interpelacije*. (Pêcheux, 1980: 111-112) Ideologija ponuja

⁸ Subjekt ni potemtakem nič drugega kot ideološki učinek, ki ga lahko prepoznamo/pripoznamo. Možnost ideološkega prepoznavanja subjektov omogoča oblikovanje zavesti o ideologiji in s tem tudi njeno identificiranje (v mojem primeru v besedilih učbenikov), četudi je temeljna lastnost ideologije njena denegacija. (Althusser, 2000: 98, 100)

evidence, s katerimi vemo, kaj je vojak, učitelj, šola, ki zastirajo *materialno naravo smisla*. Materialna narava smisla pomeni, da smisel ne obstaja 'na sebi', »temveč ga določajo ideološke pozicije, ki jih postavlja družbenozgodovinski proces, kjer se producirajo [...] besede, izrazi in stavki«. (Pêcheux, 1980: 120) Besede spreminjajo svoj pomen glede na položaj njihovih uporabnikov, ki ga zavzemajo v neki ideološki formaciji. Potemtakem diskurzivna formacija, znotraj neke dane ideološke formacije, določa, 'kar se more in mora izreči'. (ibid.) Diskurzivna formacija, ki 'v govorici' reprezentira ustrezne ideološke formacije, je tista, ki individume interpelira v govoreče-subjekte.

Ideološko branje besedila je lahko precej problematično, kolikor se ga poenostavlja kot praksa posamezne družbene skupine in ne spregleda realnost nasprotij in bojov. (Apple, 1992: 29) Ideološka hegemonija je vedno boj, saj »zahteva *soglasje* vladane večine v družbi, zato ne more biti nikoli nekaj stalnega, splošnega ali preprosto danega«. (ibid.) Hegemonijo je treba vedno vzpostaviti, zato ni nikoli zagotovljena in je lahko ogrožena od hegemonije nasprotnega razreda. Torej šola, kot mesto boja različnih praks razredov, ne more biti preprosto vzvod vladanja vodilnih družbenih skupin.

Arendtova ugotavlja, da je prav spreminjanje posameznikov lastnost totalitarnih ideologij, saj ne stremijo k revolucionarnim spremembam družbe, temveč k preobrazbi človeške narave. (2003: 552) Ideologija je sistem, ki temelji na naziranju zatrujoč, da ima ključ do zgodovine, da pozna rešitev za vse 'skrivnosti veselja', ki vladajo naravi in človeku. (Arendt, 2003: 220) Na primeru koncentracijskih taborišč slikovito prikaže, kako oblast s pomočjo terorja in tajne policije ljudi nadzoruje in oropa njihovega dostojanstva.

V nedemokratičnih družbah vselej obstaja nek element narod, prihodnost, ki omogoča avtomatično legitimacijo nasilja. (Salecl, 1993: 28) V imenu ideala prihodnje brezrazredne družbe si lahko oblast dovoli vsakršen teror, ki ji omogoča upravičiti svoja dejanja za nazaj. Za demokratične družbe pa ni značilen zaprt performativni krog, saj

⁹ Trditev, da 'ideologija interpelira individume v subjekte', pomeni, da je 'nekaj nesubjektnega' skozi Ideologijo interpelirano-kontinuirano v subjekt. Paradoks pa je v tem, da interpelacija deluje retroaktivno, po katerem je posameznik 'vselej-že-subjekt'. (Pêcheux, 1980: 113)

oblasti ne uspe vsega legitimirati za nazaj, »ker obstajajo določena pravila, ki postavljajo mejo temu, kar želimo upravičiti zaradi prihodnjih koristi«. (Salecl, 1993: 29) Kolikor bodočnost v totalitarnih režimih upravičuje sedanje nasilje, pa se demokracija v imenu prihodnosti samoomeji. Vendar sta le dve ideologiji dosegli dovolj velik vpliv med množicami: rasna in razredna misel. Prva razlaga zgodovino kot boj med rasami, druga pa jo tolmači kot ekonomski boj med razredi. (Arendt, 2003: 220) Pri prepričevanju ljudskih množic se obe obračata na želje in izkušnje, se pravi na trenutne politične potrebe. Vendar njihova prepričevalna moč ni niti naključna, niti stvar znanstvenih dejstev, niti predmet zgodovinskih zakonov, saj niso bile mišljene kot teoretične doktrine, marveč kot politična orožja.

2.2 Šola

Marksistična teorija nastanka šolskih sistemov poudarja, da je pomen javnega izobraževanja v reprodukciji družbenih pogojev kapitalističnega dela. (Bourdieu in Passeron v Milharčič-Hladnik, 1995: 79-81) Razmerje med ideologijo in šolskim znanjem pojasnjuje pogoje družbene reprodukcije, na kakšen način družba ohranja svoje pogoje eksistence, kako prenaša kulturni kapital, ki povzroča neenakost v industrijski družbi, ter pogoje kohezije med družbenimi razredi. (Apple, 1992: 62) Nastanek javnega šolstva lahko razumemo skupaj s procesom formiranja nacionalnih držav. (Green, 1990: 76) Politična oblast, ki je vzpostavljena s političnim in upravnim aparatom, potrebuje za svoj obstoj ideologije in kolektivna prepričanja, da jo legitimirajo.

Potreba po ideološki legitimaciji družbenega razslojevanja pa je nastala zaradi gospodarskega razvoja, ki se je odvijal na kulturnem področju v okvirih šolskega sistema. (Green, 1990: 109-110) Zgodovinski proces je tako šolo preoblikoval v predstavnika in zagovornika 'nacionalnih interesov', ki so narejeni po meri vladajočega družbenega razreda, zato je moralo šolstvo preiti pod nadzor države. Družbena funkcija javne šole¹⁰ ni le v izpolnjevanju rastočih potreb državne birokracije, vojske in

¹⁰ Imanentna lastnost pedagoškega procesa je v njegovi dvojni naravi: izobraževanje poleg deklarativne naloge discipliniranja državljanov, vedno omogoča tudi njihovo emancipacijo. (Milharčič-Hladnik, 1995: 80)

industrije, temveč tudi v krepitvi politične lojalnosti ljudstva tako, da ustvarja poštenega in lojalnega državljana, marljivega delavca, vestnega davkoplačevalca, katera prepričanja tako politična, gospodarska, kot moralna so v skladu z interesi vladajočega razreda. (Green, 1990: 80)

Tudi Mastnak ugotavlja, da je naloga šole vzgojiti človeka v poslušnega in ubogljivega državljana. Če se otroka vzgaja na podlagi pripadnosti skupnosti, potem nacionalnost ne more biti stvar izbire, potemtakem se lahko vanjo le rodi. (1992: 206) Ker posameznik mora najprej pripadati svojemu narodu, je že vnaprej dana njegova identiteta. Oblikovanje nacionalne države kot skupnosti iz polja političnega umakne pojem pravice in svobode, kar je značilno za koncept nacije po etničnem modelu.

Za Foucaulta je šolski sistem sredstvo podrejanja posameznikov oblasti kot primer discipliniranja telesa. Točno določen urnik, sistem vaj ter ponavljanje telesnih in psihičnih operacij so mehanizmi discipline, ki posamezniku najprej točno določi mesto v prostoru. (1984: 164) Le ta mora biti zaprt in urejen, kot šolska učilnica, omogočajoč popoln nadzor nad učenci. Vsak disciplinski sistem podreja posameznika družbi z namenom, da postane posameznikovo telo zamenljivo z drugim. Vendar Foucaultju šola kot neposredna institucija izvrševanja oblasti ne predstavlja pglavitnega mehanizma oblasti. Bistvo je očem skrito, kajti pozornost je treba preusmeriti na institucije, ki si nadevajo masko nepolitičnosti. Bistvo vladajoče ideologije je v tem, da razne institucije, miselne predpostavke, kulturne norme predstavi kot nevtralne, da se prikrije njihova ideološka pozicija, ljudje pa jih vzamejo za svoje, jih odobravajo in branijo. (1991: 15) Poleg diskurzivnih formacij je treba upoštevati mesta, kjer se ustvarja antipolitika.

Deleuze ugotavlja, da ne moremo govoriti o disciplinski, marveč o nadzorovalni družbi, saj so se vse institucije discipliniranja reformirale. Pojavile so se 'modulacije' kot univerzalni deformatore. Tako je splošno šolo zamenjalo trajno izobraževanje, tovarno pa podjetje. Človek je v disciplinski družbi živel kot zapornik, sedaj postane zadolženec. (Salecl, 1993: 46-48) Temeljna značilnost reform je njihova neuspešnost pri doseganju načrtanih ciljev. Neuspehi pa učinkujejo tako, da legitimirajo obstoječe institucije. Tako tudi reforme šole ne prispevajo k izboljšanju koristnosti znanja, temveč

le povečujejo njihovo nadzorovalno funkcijo, ki je temeljna funkcija zapora. (Salecl, 1991: 91-96)

Družba, v kateri so lahko posamezniki lahko zamenljivi, kjer je družbena mobilizacija zelo visoka, pa bo uspešno delovala le v primeru, če bo te posameznike povezoval skupni element – nacionalna kultura. (Gellner, 1983: 32-34) Nova družba temelji prav na takšnem javnem šolskem sistemu, ki pogojuje vsakršno zaposlovanje s pismenostjo posameznika. Noben poklic ni več deden ali kako drugače sorodstveno prenosljiv, potrebno je poklicno izobraževanje. Vendar rastočega pomena šole ne povzročata le mobilnost oz. zamenljivost in usposabljanje kadrov, temveč tudi vsebina dela, pri katerem ne gre več za manipuliranje s stvarmi, temveč za manipuliranje s pomeni. (Gellner, 1983: 32) Ljudje se na delovnem mestu vse bolj sporazumevajo, zato mora biti komunikacija podprta z enotnim nacionalnim jezikom, ki ga lahko posreduje le šolski sistem. Zakaj si država pridržuje pravico izobraževanja in razsvetljevanja ljudi, lahko najdemo v dejstvu, da šole sokonstruirajo identiteto posameznikov, tako da ustvarijo 'generično kulturno podlago', skupni imenovalac družbe, brez katerega ne bi bilo ne sporazumevanja med ljudmi ne poklicne mobilnosti. (Gellner, 1983: 35-38) Naloga javne šole je poleg posredovanja izobraževanja oblikovanje skupnega temelja, generično kulturno podlago, ki je podlaga nacionalizma, kot pojav sodobne družbe, in delitve dela, kot sestavni del industrializacije, in modernizacije družbe.

V nacionalni državi, kjer so posamezniki anonimni, kjer ne obstaja skupinsko članstvo, je vezni element 'visoka' kultura, ki posameznikom podeljuje identitete. Pojav ekso-socializacije v modernih družbah, kot produkcije in reprodukcije ljudi zunaj lokalnih intimnih skupnosti, odgovarja na vprašanje, zakaj morata biti država in kultura povezani in zakaj je naša doba doba nacionalizma. (Gellner, 1983: 38) Nacionalizem je prenos fokusa človekove identitete na kulturo, ki je posredovana z izobraženostjo in obsežnim formalnim izobraževalnim sistemom.

Na vlogo kulture v družbi torej, ki je vezni člen med posameznikom in državo ter proizvod šolskih sistemov, vplivajo načini in oblike povezanosti kulture, države in šole. Teorija o ideoloških aparatih države obravnava šolo kot konstitutivno pri ustvarjanju videza 'spontane prisotnosti' entitet, kot so 'nacionalna književnost', 'klasika'. (Skušek-

Močnik, 1980: 15) Nacionalna kultura, kot proizvod državne šole in s tem tudi del nacionalne države, nujno potrebuje tudi enoten, nacionalni jezik kot sredstvo poenotujoče kulture.

2.3 Politični mit

Četudi so miti pri ustvarjanju zgodovine vselej igrali pomembno vlogo, pa je v našem času nastalo zelo malo raziskav o mitskem predstavotvorju. Prevladujoče mnenje znanstvenega srenja je ta, da so miti preživele vsebine preteklih obdobij in da v današnjem 'odčaranem' svetu je razum tisti, ki vodi družbeno življenje. Vendar včasih nastopijo časi, ko tudi tako čislani razum izgubi vso svojo moč, ko trči ob prelomne trenutke zgodovine. Njegova moč je največja takrat, ko se morajo ljudje spoprijeti z nenavadno in nevarno situacijo. (Cassirer, 1995: 12-13) V skrajnih situacijah, kjer racionalna organizacija odpove, se bo človek vedno zatekel k skrajnim sredstvom, kar politični miti tudi so. V družbi, kjer ne vladajo bogovi in skrivnostne sile, se civilizirani človek ni odrekel veri. Poiskati mora njene 'razloge', 'teorijo', ki bo potrjevala njegova prepričanja. (Cassirer, 1995: 14)

Miti se uporabljajo kot naknadni popravki dejanskih dogodkov. Človeška narava vedno terja »razlago in tolmačenje preteklosti, za katero se mu zdi, da je v njej skrit skrivnostni ključ do njegove usode v prihodnosti«. (Arendt, 2003: 275-276) Kot dedič bremena odgovornosti za pretekla dejanja, s katerimi ni imel nobenega opravlja, človeku ni dano popravljati že storjeno. Zato se zateka k odkrito izmišljenim zgodbam o preteklosti, ki mu dodelijo vlogo gospodarja tistega, česar ni naredil, in ki mu podelijo sposobnost reševanja tistega, česar ne more razrešiti. (Arendt, 2003: 276) Človek samo v mitični razlagi zgodovine prevzame odgovornost za mitske dogodke, ki jih ima za lastno zgodovino. Sprejemanje zgodovinskih dogodkov bi ga bremenilo za dejanja, ki jih ni storil, in za posledice, ki jih nikoli ni predvideval.

Mite lahko razdelimo na sodobne ideologizirane mite o prihodnosti in na tradicionalne mite preteklosti. (Velikonja, 1995: 10) V kolikor s prvim upravljajo večji politični tehniki in preračunljivi propagandisti, so drugi nastali od kot pripoved, ki se je prenašala iz roda na rod. Politični mit ni proizvod bujne domišljije, marveč zavesten

načrt mojstrov politične propagande. V naši razdelitvi ga lahko umestimo med ideologizirane mite, ki z najbolj preprostimi sredstvi razvnemajo silna čustva, tako da z ustvarjanjem novih besed in spreminjanjem ustaljenih pomenov besed ustvarja realne učinke. Cassirer govori o novi funkciji jezika, da poleg semantične obstaja še magična uporaba besede, katera ne opisuje stvari, temveč poskuša ustvariti realne učinke in spremeniti tok narave. (1995: 15-16) V političnem mitu ima magična beseda prednost pred semantično. Ni pomembna vsebina in objektivni pomen besede, temveč njen emocionalni naboj. Vendar miti ne morejo v polnosti zaživeti brez predpisanih obredov. Z izvajanjem obredov začnejo člani skupnosti misliti, čutiti in govoriti na enak način. (Cassirer, 1995: 17-18) Beseda izgubi učinek, če se ne uvajajo novi rituali. Ponavljanje enih in istih vzorcev osebi odvzame sposobnost lastne presoje in samokritičnosti. Namen vsakega rituala je brisanje meje med posameznikovo in kolektivno identiteto.

Novost političnih mitov pa ni v podrejanju ljudi z zunanjo prisilo, temveč v spreminjanju ljudi, ki se niti ne zavedajo, kdaj so bili zavedeni in premagani. (Cassirer, 1995: 18-20) Princip delovanja je isti kot pri ideologiji: posamezniki se preko identifikacije v diskurzu preoblikujejo v subjekte z lastno voljo in hkrati se podredijo mitični govorici. Druga sorodnost mitov z ideologijami je v njihovi pojavnosti. Oboje lahko prepoznamo v njihovi samoumevnosti in očitnosti. Kot smo ugotovili za ideologije tudi za mite velja, da so najbolj samoumevne, najbolj razširjene in najpomembnejše resnice. (Velikonja, 1996: 10) Tako kot je ideologija večna, tudi mitologija zastopa neko mitsko realnost, ki koeksistira skupaj z izkustveno realnostjo. Torej je mitska preteklost ektemporalna.¹¹ (Meletinski, 1983: 178)

Skupna točka ideologij in mitologij¹² je sedanjost, zdajšnji *tako* je. Mitološki diskurz enači dejstva in najstva in ustvarja novo *dejstvo*, ki ju združuje argument moči. (Velikonja, 1996: 16) Kolikor so prva predmet znanstvenega raziskovanja, so druga

¹¹ Kolakowski je ideologijo poimenoval kot osvajalni mit, ki »družbeno kohezivnost gradi 'od zunaj', prek odločilnega pogleda naprej, v predpisano prehodnost«. (Velikonja, 1996: 24)

¹² Arendtova nasprotuje izenačevanju mitov z ideologijami, kajti njihov cilj ni univerzalna razlaga, temveč osredotočanje na konkretna dejstva. Dejstvo, da se hkrati z vzponom nacionalnih teles niso oblikovali miti o nastanku, in da je prvi poskus nastal šele takrat, ko so začela nacionalna telesa propadati, potrjuje zgornjo tezo. (2003: 276)

učinek delovanja ideologij in mitologij. Zato bi morala analiza mitologij ne le ločevati dejstev od najstev, marveč ugotavljati njune interakcije, razmerje med argumentom (dejstvi) in avtoriteto (najstvi).

Postmodernisti nasprotujejo možnosti ločevanja najstev od dejstev, saj so oboji resnični. Fiktivno se lahko prepleta z realnim, ki ima za posledico realni učinek fiktivnega. V kolikor si nekdo zamisli Načrt, ideologijo oz. mitologijo, le ta postane dejanskost. Zato ne moremo govoriti o eni, absolutni Resnici, ločeni od hotenih najstev, temveč o več resnicah. Če je »ideologija način, kako se družba spopade z nekim temeljnim antagonizmom, ki ji onemogoča polno konstitucijo«, (Salecl, 1993: 9), razkritje tega temeljnega antagonizma, fikcije ne privede do resnice o realnosti, temveč do spoznanja, da je sama realnost deformirana, popačena in ukrivljena.

Pri balkanskih narodih Mojzes ugotavlja prepletanje štirih mitov. (1995: 21-24) Mit o zemlji in krvi obravnava tuje vladarje kot hudobne, domače pa kot dobre, *naše*. Boljši rodoljubi in ljudje so tisti pripadniki nacionalne skupine, ki imajo v družini le 'čistokrvne' člane skupine. Sama zemlja pa je dojeta kot sveta, nedeljiva celota, ki 'nam' jo hočejo vzeti tujci. Sindrom križanja in ponovnega vstajenja spreminja poraze v zmage. Razumevanje zgodovine je izkrivljeno zaradi njenega preučevanja skozi junaške epske pesmi in romantičnega nacionalizma. Tretji mit glorificira vojno in nasilje kot edino pravo pot pri doseganju in ohranjanju svobode. Najpomembnejši mitski element pa je mitološko dojemanje časa, kjer se preteklost meša s sedanjostjo in se stare travme prenašajo na nove generacije. S tem prepletanjem je hkrati omogočeno spreminjanje zgodovine, saj ti narodi verjamejo, da sedanja dejanja lahko popravijo krivice ali poraze iz preteklosti.

Velikonja je mitologijo južnoslovanskih narodov poimenoval mitologija osvoboditeljstva in jo razdelil v štiri časovno si sledeče miteme: naselitev in zlata doba državnosti, poraz proti močnejšim sosedom, jugoslovanska epizoda ter končna osvoboditev. (1996: 116-170) Na slovenskem prostoru lahko poleg mitov, ki jih zasledimo na področju Balkana, prepoznamo tudi mitologijo Srednje Evrope (1996: 171-188). Sestavljajo jo mit o kulturnem narodu, francjožefinski mit oz. habsburški mit

in mit o prehodnosti. (Velikonja, 1996: 27-34) Poleg tega se lahko tem mitom priključujejo stare zgodbe, ki se jih v aktualnih dogajanjih poljubno reproducira.

Za uradno italijansko zgodovino obstajajo tri temeljne referenčne točke: Risorgimento, fašizem in odporniško gibanje.¹³ Le-ti v italijanskem imaginariju predstavljajo glavni vir proizvodnje nacionalnih mitov. Tako je v gibanju Risorgimentu, ki je stremel k poenotenju Italije, nastal mit o rimskosti Italije. Mit poudarja 'višjo' omikanost italijanskega naroda naproti ostalim, njegovo rimsko starodavnost in Italijo kot nosilko rimske civilizacije. Med obdobjem fašizma in odporniškega gibanja pa je mit doživel različne predelave in predstavlja enega glavnih nacionalnih mitov Italije.

¹³ <http://www.emsf.rai.it/grillo/trasmissioni.asp?d=739#internet> (8.7.2004)

3. TEKST

Sodobna družba je, temelječa na predpostavki racionalnosti, svet stvari okarakterizirala s splošnim sredstvom dejstva in Descartovim *esprit d'analyse*. (Gellner, 1983: 21) Vsa dejstva so umeščena v nek enoten logičen prostor, tako da se lahko izjave, ki se na ta dejstva nanašajo, med seboj združujejo in referirajo druga na drugo. Zato lahko načeloma z jezikom opišemo ves enoten svet, s katerim operira mišljenje. Zaradi tega ne obstajajo privilegirana dejstva ali svetovi izven tega enotnega logičnega prostora.

Najbolj učinkovito sredstvo vzdrževanja realnosti je medsebojno sporazumevanje, med katere lahko štejemo tudi branje učbenikov. Sporazumevanje konstruira svet tako, da različne prvine izkustva umešča v realni svet. (Berger in Luckmann, 1988: 142-143) Jezikovna objektivizacija sveta omogoča, da svet razumemo in ga hkrati tudi proizvaja. Branje učbenikov tudi osveži jezikovno učinkovitost realizacije, kajti jezikovna objektivizacija postane skozi proces sporazumevanja zavestna. Analiza teksta je eden izmed načinov odkrivanja vsebin makroskopskih pomenskih svetov, ki so objektivizirani v družbi, in načine, kako ti svetovi postanejo subjektivno realni za posameznika. Družbeno določeni pomeni »zagotavljajo razdrobljenemu družbenemu izkustvu in posameznikovemu znanju celotni kontekst objektivnega pomena.« (Berger in Luckmann, 1988: 82)

3.1 Jezik

Jezik je najpomembnejši znakovni sistem, s katerim najlažje sporočamo pomene, ki niso del vsakdanje realnosti. Omogoča nam stalno objektivizacijo in tipizacijo različnih izkustev z uporabo splošnih kategorij v izrazih, ki imajo pomen tudi za druge. (Berger in Luckmann, 1988: 44) Zagotavljanje neprestane objektivizacije in vzpostavljanje reda dosežemo z vsakdanjim komuniciranjem, znotraj katerega ima vse pomen. Ker pa ima v jeziku vse pomen, je jezik tisti, ki zaznamuje koordinate našega družbenega življenja in ga napolni s pomembnimi objekti. (Berger in Luckmann, 1988: 29) Simbolni svet obstaja le v jeziku, ki si ga delimo s člani skupnosti.

Meadu jezik predstavlja množico simbolov, ki vsem udeležujočim posameznikom predstavlja isto stvar oz. ima isti pomen. Definira ga kot sredstvo za nadzor pomenov, ki ga vzpostavlja um. (1997: 45, 101) Prek jezika (in socialne situacije) nastaja um, ki tako ni last posameznika. (1997: 42) »Um je jezik, ki ga tvorijo pomenski simboli.« (1997: 144) Njegovo vsebino sestavljajo internalizirani notranji pogovori in predstave, ki nastajajo s prevzemanjem naravnosti drugih ljudi do sebe in do tistega, o čemer razmišljajo. Če pa je pogoj za nastanek inteligence oz. zavesti jezik, potemtakem »um brez jezika ne more niti nastati niti obstajati«. (1997: 131-145)

Mead pravilno ugotavlja, da posameznika ne moremo analizirati ločeno od družbenega okolja in uma ne moremo ločevati od družbe. (1997: 55-56) Subjekt kot historično bitje je del simbolne strukture, ki obstaja pred njegovim rojstvom. Do njega lahko pridemo le prek diskurza, ki si ga ljudje delimo med seboj, zato so odnosi med posamezniki diskurzivni, kateri ustvarjajo skupnost. (Rutar, 1997: 297-298) Stičišče med posameznikom, umom in družbo je lahko le jezik – govorica. Kot del jezikovne strukture je jaz brez identitete, zato je predmet nenehnih identifikacij, ki pa si jih ne more določiti s samorefleksijo, temveč jo prejme od simbolnega elementa, pod katerim se vpiše. Zaradi tega je identiteta jaza najprej simbolna in imaginarna. (Rutar, 1997: 299-303) Jezik je način strukturiranja realnosti in realnost obstaja le toliko, kolikor je strukturirana skozi jezik.¹⁴

Po marksistični teoriji je izvor fantazem, ki kvarijo videz enotnosti v jeziku, v družbenih protislovjih, ki so posledica gospodarske, politične in ideološke hegemonije buržoaznega razreda. Bistveni dosežek buržoazne 'kulturne revolucije' je preoblikovanje šolskega sistema v vladajoči aparat, ki širi vladajočo ideologijo in si podreja tako posameznike kot ideologije vladanih razredov. (Balibar, Macherey, 1980: 247) Zato lahko šolo opredelimo kot ideološki aparat države, saj s svojim delovanjem reproducira

¹⁴ Za svet, ki je strukturiran skozi simbolno strukturo, je značilna možnost nadaljevanja, saj je mogoče resničnost izjave preveriti z analizo povezav med samimi izjavami. Če pa verifikacija izjav ni odvisna od reference na empirični svet, na katerega se izjave nanašajo in v katerem jih testiramo, je spoznavanje in učenje odvisno od fantazem, ki jih kot fikcija spoznamo za resnične. (Rutar, 1997: 299-301) Potemtakem je realnost lahko strukturirana kot jezik in kot fantazma.

skupno kulturo, s katero se državljani identificirajo in postane pomemben vir politične legitimnosti.

Anderson izpostavi kapitalistični vidik nastanka nacionalnih jezikov. Temeljna lastnost nacionalnega tiskanega jezika¹⁵ je reproduktibilnost, ki se kaže skozi tiskanje blaga za množično uporabo. Iz tega sledi, da so skupni, reproduktibilni jeziki temelj nacionalne zavesti. Njihov branik in gradnik so postali na tri načine. (Anderson, 1998: 54-55) Nacionalni jezik je poenotil polje komuniciranja, tako da so se ljudje lahko med sabo razumeli s pomočjo tiska in papirja. Z rastočo možnostjo sporazumevanja se je postopoma ustvarjal občutek povezanosti in pripadnosti med bralci časopisov in knjig. Oblikovalo se je zavedanje ljudi, da pripadajo istemu jezikovnemu področju in s tem zametek nacionalno zamišljene skupnosti. Tiskarski kapitalizem je utrdil jezik tako, da je vplival na nastanek predstave o starodavnosti naroda, ki je temeljna prvina subjektivnega dojetja naroda. S tiskanim blagom se je jezik reproduciral v neomejenih količinah, vendar se ni bistveno spremenil.

¹⁵ V smislu subjektivnega dojetja naroda kot o starodavni entiteti, je pomenljiva Hobsbawnova trditev, da so nacionalni jeziki čestokrat umetni in dobesedno izumljeni. Med primerjalnim pregledom nastanka in razvoja različnih nacionalnih jezikov južnoslovanskih narodov je prišel do zaključka, da jih je večina nastala tako, da se je določeno narečje arbitrarno izbralo kot podlago knjižnemu jeziku. (1999: 54)

4. INTERPRETACIJA UČBENIKA

4.1 Struktura slovenskega in italijanskega učbenika zgodovine

Omenil sem že, da bo analiza zajemala slovenski učbenik *Naša doba: oris zgodovine 20. stoletja*, izdan leta 1995, in italijanski učbenik *Sodobna zgodovina (Storia contemporanea)*, ki je bil ponatisnjen leta 1997. Avtor slovenskega učbenika dr. Božo Repe je eden izmed najbolj uveljavljenih slovenskih zgodovinarjev mlajše generacije. Udeležuje se raznih javnih medijskih soočenj kot nepristranski strokovnjak za slovensko polpreteklo zgodovino. Na to temo je napisal znatno število člankov in knjig. Alberto de Bernardi in Scipione Guarracino sta priznana strokovnjaka za italijansko sodobno zgodovino. Ugodni odzivi bralcev pričajo, zakaj je učbenik doživel večkratne ponatise. Tudi strokovna srenja jima je podelila različna priznanja.

Italijanski učbenik je napisan za tretje in četrte letnike srednjih šol. Zaradi tega je vsebinsko veliko bolj obsežnejši, saj vsebuje 12 vsebinskih sklopov. Začne se s tematskim poglavjem *K izvorom sodobnih družb*, nato s temo *Industrijska revolucija*, nadaljuje z *Revolucionarna Evropa*, *Težka restavracija*, *Leto 1848*, *Uveljavitev buržoazne družbe*, *Italija po združitvi*, *Industrijska civilizacija*, *Vojna in revolucije*, *Gospodarske krize in politične preobrazbe*, *Druga svetovna vojna* in zaključi s tematskim poglavjem *Sodobni svet*. Slovenski učbenik je namenjen dijakom četrtega letnika gimnazije in vsem tistim, ki jih zanima sodobna zgodovina. *Naša doba* je strukturirana na podlagi dveh temeljnih mejnikov, ki so zaznamovali 20. stoletje: prve in druge svetovne vojne. Prvemu poglavju *Evropa in svet pred prvo svetovno vojno*, sledijo *Prva svetovna vojna*, *Svet med obema vojnama*, *Druga svetovna vojna* in nazadnje *Svet po drugi svetovni vojni*.

Oba učbenika se odlikujeta po tem, da vsebujeta tudi tematske sklope o socialnih razmerah v družbi, kar je tudi novost italijanskega ponatisa iz leta 1997 glede na prejšnje izdaje. Pomembnost tem je razvidna že s tiskom: z večjim so spisane glavne teme. Poleg glavnega besedila so dodani različni komentarji, zgodovinski dokumenti, slike, grafi in zemljevidi. Italijanski učbenik ima pri nekaterih tematskih sklopih dodano rubriko *Zgodovinska razprava*, kjer so razloženi različni pogledi in ocene o posameznih

zgodovinskih pojavih. S tem ne trdim, da slovenski učbenik ne podaja različnih pogledov na zgodovinska dogajanja, ampak da italijanski učbenik s svojo strukturo¹⁶ to razvije bolj sistematično, predvsem kar se tiče spornih in občutljivih tem. Prvo razpravo o zgodovinskih dogodkih 20. stoletja zasledimo v zvezi z razlogi, ki so povzročili italijansko industrijsko rast v obdobju pred prvo svetovno vojno. Naslednja razprava podaja različne interpretacije prve svetovne vojne. Zadnja pa zadeva različne interpretacije fašizma. Zanimivo je dejstvo, da učbenik opusti takšno strukturo prikazovanja pri opisu zgodovine nadaljnjih petinštirideset let. Tako v učbeniku ne najdemo komentarjev o različnih razlogih, ki so privedli do druge svetovne vojne, niti o kriznem obdobju in vprašanju meja po drugi svetovni vojni. Izpustitev zgodovinskih razprav od kapitulacije Italije do današnjih dni razumem kot nezmožnost zgodovinarjev in uradne politike, da bi podali kritično oceno o polpreteklih dogodkih, ki bremenijo aktualno politiko.

V metodologiji prikazovanja dogodkov sta si učbenika zelo podobna, saj poskušata upoštevati in navesti čim večje število dejstev, tudi za področja, ki so slabše obdelana. Redki so narodi, ki nimajo različnih stališč do lastne preteklosti, zato so si avtorji prizadevali predstaviti različna in tudi nasprotujoča si stališča. Učbenika ne prikazujeta zgodovinskega dogajanja kot posplošen prikaz človeške preteklosti, temveč kot zgodbo s konkretnimi in neponovljivimi dogodki, kjer ne more obstajati ena in edina zveličavna resnica.

Pisci učbenikov so izhajali iz stališča, da je zgodovina prikaz celotnega dogajanja in se je ne da arbitrarno deliti. Pojavlja se vprašanje razmerja med nacionalno, regionalno in občo zgodovino. Tako ni le nacionalna zgodovina tista, ki odpira dileme, ampak se s problemi sooča tudi sodobna obča zgodovina. Propad vzhodnega bloka je v zgodovinopisju povzročil opuščanje pretiranega poudarjanja vloge delavskega razreda. To je privedlo do bolj uravnoteženega prikaza gospodarskih, političnih in socialnih dejavnikov. Koliko pa so avtorji uspešni pri opuščanju poenostavljenega predstavljanja narodov (na eni strani prikazovanje slovenske zgodovine kot eno samo stremljenje

¹⁶ Prav v ta namen ima italijanski učbenik združeno kazalo glavnega besedila s kazalom različnih grafov, dokumentov, zemljevidov itd.

majhnega in zatiranega naroda k lastni državi¹⁷, na drugi pa razumevanje dogodkov v luči italijanske omikanosti, superiornosti), pa obravnavam v naslednjih poglavjih.

4.2 Ideološkost diskurzivnih struktur

Osnovno spoznanje trdi, da »*drugi* postanejo sovražniki le takrat, kadar mi sami nismo prepričani v našo identiteto«. (Debeljak, 1995: 27) Kolektivna identiteta se izoblikuje v razmerju do drugih mentalitet. Tuj jezik ali kultura nas vedno silita k temu, »da ponovno *preverimo kriterije in vrednote, ki jih imamo za samoumevne* prav zaradi izključne osredotočenosti nase«. (ibid.) Najlažje je kot sovražno predstaviti družbo, ki nima skupne kulture, jezika, vere, vrednot ali institucij, tako kot naša. (Huntington, 1996: 35) Le narodi s trdo konstruiranimi identitetami se lahko soočijo z notranjimi in zunanji izzivi. Vendar se z identiteto ne rodimo, temveč nam je podeljena skozi jezik. Besede, izrazi in stavki dobijo pomen iz diskurzivnih formacij: *kar se more in mora reči* znotraj ideoloških formacij, ki izhajajo iz položajev uporabnika in ki jih določa razredni boj. (Pêcheux, 1980: 119) Ideologije in diskurza ne moremo izenačevati. Pravilneje je govoriti o 'vpletenosti' diskurzivnih formacij v ideološke formacije, pri čemer je vpletenost prav ta interpelacija subjektov.

Ideologija se na primeru učbenikov materializira skozi sporočeno. Vpletenost diskurzivnih formacijah v ideologije lahko ugotovimo tudi s topikami oz. semantičnimi makrostrukturami¹⁸, ki usmerjajo branje besedil in so eksplicitno izražene v naslovih, ter s kategorijo lokalnih pomenov.¹⁹ (van Dijk, 1998: 266) Če si ogledamo kazali obeh učbenikov, lahko prepoznamo ideološka mesta interpeliranja posameznikov v subjekte oz. načine družbenega samopredstavljanja.

¹⁷ Problem poenostavitve se zaveda tudi avtor slovenskega učbenika. (Repe, 1995: 5)

¹⁸ Značilnost topike je tudi v dvojnem poudarku: organizira semantičen nivo mikrostrukture in pripiše shematičen poudarek na začetku (poleg naslova tudi oblikovanje vodi bralca skozi besedilo). (van Dijk, 1998: 266)

¹⁹ Glede ideološkega konstruiranja sporočenega van Dijk pripisuje večji pomen kategoriji lokalnih pomenov, pri katerih je treba upoštevati detajle in stopnjo nadrobnosti opisa, implicitno nasproti eksplicitno in leksikalizacijo. (1998: 266-271)

V kazalu slovenskega učbenika se eksplicitno poudarja razlikovanje med slovensko in svetovno zgodovino. Znotraj vsakega glavnega poglavja je posebno mesto namenjeno slovenskemu podpoglavju. Tako je v poglavju *Evropa in svet pred prvo svetovno vojno* umeščeno podpoglavje *Slovenija v času pred prvo svetovno vojno*, ki prikazuje zgodovino 19. stoletja kot trajen boj med Nemci in Slovenci. Slovenski nacionalizem je pozitivno vrednoten, saj utrjuje zavest o pripadnosti slovenskemu narodu, medtem ko je nemški nacionalizem škodljiv in ekstremen.²⁰

Kolikšen obseg je imela Slovenija nazorno prikaže zemljevid stanja šolstva do leta 1914. (1995: 23) Slovenska država takrat še ni obstajala, izoblikovano pa je bilo slovensko šolstvo, za katerega smo ugotovili, da posreduje kulturo – slovensko. Zato je morala pouk obiskovati le slovenska mladina. Posredno sta tako posredovana fizični mit o zemlji, na katerem lahko prebiva le en narod, ter prizadevanje nacionalizma po uresničitvi tega ideala. V legendi je stanje šolstva izenačeno z etnično mejo (Slovencev) iz leta 1864. Povsod, razen na meji s Hrvaško, je etnična meja geografsko večja od meje današnje Slovenije. Se pravi, da smo Slovenci izgubili del slovenskega etničnega ozemlja, zato je ta meja vse prej kot pravična. Čeprav so na ozemljih, ki so bila izgubljena, prebivali pripadniki drugih nacionalnih skupin, se jih na zemljevidu ne omenja, kar v bistvu implicira, da jih tam ni bilo. To potrjuje zgornjo trditev, da so Slovenci obiskovali šole, saj je zemljevid prikaz stanja slovenskega šolstva. Poleg prikazovanja zgodovinskega stanja slovenskega šolstva Slovenije, ki predpostavlja primordialistično predpostavko o subjektivnem dojemljanju večnosti naroda (v našem primeru tudi izobraženosti ter kulturnosti slovenskega naroda), se nacionalni mit prepleta tudi z mitom o državi.²¹

²⁰ Učbenik izenačuje pojem avstrijstva z nemštvom, saj ne omenja državne/nacionalne pripadnosti Avstro-Ogrski oz. ne govori o slovenski in avstrijski naciji. Temveč ideologija nacionalizma skonstruira sovražni boj med Nemci in Slovenci za slovensko ozemlje, na katerem ne morejo oboji istočasno obstajati na istem ozemlju. Avstrijska nacija naj bi bila ena najmlajših v Evropi, saj je nastala v procesu emancipacije od nemško-ljudske preteklosti. Proces še ni končan, vendar najnovejše ankete, ki so spraševale avstrijske državljane, ali so Avstrijci ali Nemci, kažejo na porast deleža Avstrijcev. Najmanjši delež Avstrijcev pa je na Koroškem, pri katerih je še vedno ohranjeno tradicionalno slovensko-nemško nasprotje. (Moritsch, 2002: 85-86)

²¹ Mit predstavlja državo kot samoumevno, o kateri se ne dvomi in katere obstoj je večn. Ni prikazana kot 'naravno stanje', temveč kot ključni civilizacijski dosežek, kajti nastanek prvih držav ob velikih rekah

Prepletanje dveh različnih zemljevidov, ki prikazujeta različen obseg slovenskega ozemlja skozi čas, lahko razumemo kot poskus zamenjave obsega državnega teritorija (oz. zamenjavo časa), tako da bi nastala 'nova Slovenija', ki bi obsegala jezikovne meje iz leta 1864. Takšno dojemanje časa pa je značilno za mite. Že sami geografi opozarjajo, da geografija ni le preprosta usoda, kot se je nekoč verjelo, temveč je predvsem izid različnih predstav in vidikov, s katerimi določamo, merimo in delimo zemljepisni prostor ter ljudi. (Vodopivec, 2001: 384) Zato so tiste meje, ki so dojete kot krivične, krivične z vidika nacionalizma, ki se ne 'čuti' izpolnjenega v svojem konstitutivnem načelu: po ujemanju nacionalnega telesa z državnim teritorijem v času in prostoru.

Kazalo italijanskega učbenika pa se razlikuje od slovenskega. Omenil sem že, da slovenski učbenik obravnava dvajseto stoletje, medtem ko italijanski zajema zgodovino Evrope od 18. stoletja naprej. Tudi italijanski učbenik preko topik konstruira nacionalno identiteto skozi obrazec mi – oni in Italijane predstavlja kot del civilizirane Evrope, vendar s to razliko, da je Italija dojeta kot velesila. Večina poglavij zadeva evropsko zgodovino, vsaj eno podpoglavje pa je namenjeno zgodovini Italije. Najbolj je poudarjena zgodovina združevanja Italije (gibanje Risorgimento) in konsolidiranje nove oblasti po razglasitvi Kraljevine Italije leta 1861, ko se pojavi potreba po iskanju vloge nove države v svetu; zato je vsem topikam po združitvi skupno obravnavanje Italije skupaj z ostalimi velesilami Evrope (Nemčijo, Francijo, Veliko Britanijo, Avstrijo do razpada monarhije in Rusije).

Pomenljivo je podpoglavje *Italija v obdobju Napoleona*. Tako kot Ilirske province predstavljajo prvo združitev slovenskega nacionalnega ozemlja s slovenskim upravnim središčem, tako je tudi Italija za časa Napoleona razumljena kot poskus zedinjenja italijanskih ozemelj. Z ahistorično uporabo izraza Italija se spregleda zgodovinsko dejstvo, da se je Italija dokončno združila šele leta 1866 s priključitvijo Veneta (ostalo je odprto vprašanje Papeške države, južne Tirolske in Julijske krajine), in ne za časa Napoleonove vladavine. Drug primer govori o pomanjkanju nacionalne identitete takoj

je razumljen, kot začetek človeške civilizacije in s tem začetek zgodovine civiliziranega človeka. Uničenje države bi pomenilo vrnitev človeka v divjaško stanje, ki je zaznamovano kot 'človek človeku volk'.

po razglasitvi Kraljevine Italije leta 1861, ki se je kazalo skozi vprašanje jezika, zaradi česar v Italiji ni bilo pravih Italijanov, na kar aludira že samo podpoglavje *Italijani (gli italiani)*²² znotraj poglavja *Italija po združitvi*. Sedaj ko je bila Italija politično združena, je potrebovala še kulturno poenotenje. Državna oblast je poizkušala s sistemom izobraževanja doseči kulturno homogenizacijo, vendar ji ni velik problem predstavljala le nepismenost prebivalstva in obstoj različnih narečij, temveč tudi sporazumevanje prebivalstva v različnih oblikah vulgarne italijanščine. Uvajanje enotnega jezika v šole naj bi rešilo jezikovno identiteto in s tem tudi vprašanje naroda, pa tudi odpravo rokovnjaštva, ki se je bilo razširilo na jugu po združitvi.²³ Pri konsolidiranju nove italijanske oblasti so imeli pomembno vlogo intelektualci in literati, ki naj bi povzdignili lokalna in regionalna narečja na nivo omikanega nacionalnega jezika ter omogočili gospodarski napredek nerazvitega juga. Naloga, ki pa je vse do sedaj ostala nedokončana. Glorificiranje pomena kulture in jezika pa ni le konstitutivni del naroda, temveč tudi izraznost kulturnega mita.

Posebnost slovenskega učbenika je oris stanja slovenske manjšine. Problem slovenske manjšine se pojavi šele po razpadu Avstro-Ogrske monarhije in nastanku Kraljevine SHS. Učbenik opisuje izkoriščanje italijanskih gospodarjev in italijanizacijo slovenskega prebivalstva s ciljem uničenja Slovencev v obdobju po prvi svetovni vojni. Medtem ko italijanski ne omenja dogodkov o raznarodovalni politiki italijanskih liberalnih vlad in fašističnega režima. Italijanizacijo Julijske krajine oz. slovenske Primorske priznava tudi mešana italijansko-slovenska komisija zgodovinarjev, ki je preučevala odnose med državama od 1880 do 1956. (Kacin Wohinc in Troha, 2001: 35) Torej je raznarodovalna in izkoriščevalska politika italijanskih vlad po prvi svetovni vojni zgodovinsko dejstvo. Toda problem se pojavi zato, ker se Italijane prikazuje samo v negativni luči in se izpostavlja samo njihovo genocidno politiko do slovenskega naroda. Ne omenja pa se kulturnih dosežkov in sožitja med narodom v mirnodobnem času, ki bi prikazala pozitivno stran Italijanov.

²² V zadnjem desetletju poteka v Italiji ostra razprava med zgodovinarji in politologi o tem, ali imajo Italijani nacionalno zavest. Iztočnico razprave je predstavljalo naslavljanje Italijanov med sabo z *Italijani (gli italiani)* in ne, tako kot večina drugih evropskih narodov, z *Mi Italijani (Noi italiani)*. (http://www.istrid.difesa.it/volumi/capisaldi_tricolore/cap2.htm, 9.7.2004)

²³ Prvi, ki je predlagal takšno rešitev, je bil literat Ippolito Nievo. (1997: 240)

Slovenski učbenik izpostavi nacionalistični vidik gledanja na zgodovino, pri čemer se posredujejo stereotipne in sovražne podobe o Italijanih. Tako poglavja, ki govorijo o stanju slovenske manjšine v Italiji in Avstriji – *Slovenci v zamejstvu*, *Primorski Slovenci* in *Slovenski odpor* (1995: 114-118) – postanejo točka konstrukcije Slovencev v moderni narod na podlagi sovražnih podob Italijanov in Nemcev. Tem predstavam je skupno prenašanje sodobnih pojmov, vzorcev in vrednot v preteklost. (Štih, 2001: 41) Predvsem gre za ahistorično in atemporalno uporabo Slovencev kot etnično in narodno skupnost.

Nasprotno pa se struktura poglavij v italijanskem učbeniku ne ukvarja s problemi italijanske manjšine v sosednjih državah. Prisotnost italijanske manjšine na priključitvenem ozemlju po prvi svetovni vojni bi implicirala italijanskost tega ozemlja in upravičevala teritorialno pridobitev Italije. V nasprotnem primeru bi izguba tega ozemlja pomenila nacionalistično zahtevo po ponovni vrnitvi izgubljenega ozemlja k matični Italiji. Vendar učbenik ne posveti nobene pozornosti Italijanom v Istri in Dalmaciji ter se tako z molkom izogiba konfliktni temi. Zanika pa tudi njegov pomen pri konstruiranju nacionalne zavesti Italijanov na podlagi sovražnih podob o Slovanih.

Nacionalisti in kasneje fašisti so nadaljevali s predstavo o Slovanih, kot barbarskem narodu in njihovi podrejenosti italijanski naciji. Metode fašističnega zastraševanja, nasilja in terorja so bile najprej preizkušene na narodnostno mešanih ozemljih. Ker italijanski učbenik ne obravnava italijansko-slovenskih odnosov oz. politike nove oblasti do lokalnega prebivalstva, se bralcu ne morejo posredovati sovražne podobe o Slovanih. Čeprav je izgubo Istre in Dalmacije po drugi svetovni vojni lokalno prebivalstvo v Furlanski in Julijski krajini doživljalo kot travmo, ki se je zarezala v njihov zgodovinski spomin, pa ne moremo trditi, da italijanski učbenik preko ideološkega delovanja topik skonstruira italijansko identiteto na osnovi sovražnih podob do Slovencev ali Slovanov. Uradno zgodovinopisje je postavilo na stranski tir vprašanje 'jugoslovanskih' Italijanov in optantov oz. ezulov, tako da travma ezulov ni prešla v kolektivni spomin italijanskega naroda.

Lahko trdimo, da italijanski učbenik kot referenco razlaganja preteklih dogodkov ne vzame celotno nacionalno telo, temveč stvari opisuje z vidika nacionalne države. Tako ne omenja življenjskih razmer italijanske manjšine v sosednjih državah. Torej se načeloma osredotoča le na dogodke, ki so se zgodili znotraj mednarodno priznanih meja današnje Italije. 'Načeloma osredotoča' trdim zato, ker mračne dogodke iz lastne nacionalne zgodovine ne omenja. Učbenik dogodke, ki so se zgodili izven meja, praviloma obravnava v okviru tem splošne zgodovine. Tako nacističnim taboriščem smrti nameni v podpoglavju *Nacistična taborišča* dve strani (1997: 419-420), o italijanskih koncentracijskih taboriščih pa ne zvemo ničesar. Se pravi, da italijanska koncentracijska taborišča z vidika italijanskega učbenika niso obstajala. O deportacijah Slovencev na Rab, v Gonars in Renicci tako zvemo le iz slovenskega učbenika.

Italijanskemu učbeniku ne moremo torej pripisovati širjenja in upravičevanja fašistične in nacionalistične politike na priključitvenem ozemlju v obdobju po prvi in med drugo svetovno vojno, ker iz opisanega o ravnanju italijanske oblasti bralec ne zve ničesar. Ta ravnanja učbenik obsoja le posredno. V poglavjih *Kriza v letih 1919-1920 in prihod fašizma* ter *Fašistični režim* se ne opisuje politiko fašizma niti do slovenske manjšine niti do priključitvenih ozemelj. Pod mednaslovi *Fašistična stranka*, *'Pohabljen zmag'* in *reški podvig*, *Skvadrizem* in *Nastop fašistov in pohod na Rim* zvemo o dejanjih nacionalistov, fašistov in reakcionarnih sil. Značilnosti fašizma lahko razberemo iz mednaslovov: *Zločin Matteotti*, *Izvori diktature, 1926: gibanja in stranke postanejo prepovedane* in *Razpustitev sindikatov*. Iz topik lahko sklepamo, da je bil fašizem diktatura in totalitaren sistem, ki je ukinil temelje liberalne države. Prepovedano je bilo politično in sindikalno združevanje. Kot način političnega obračunavanja z nasprotniki je naveden primer socialista in parlamentarca Giacoma Matteottija, ki je opozarjal na volilne nepravilnosti fašistične stranke in bil zaradi tega likvidiran.

Fašistična genocidna politika in njeni ukrepi do Slovencev v Julijski krajini niso nikjer omenjeni oz. so zamolčani: preselitev slovenskih državnih uslužbencev v osrednjo Italijo, poskus uničenja slovenske inteligence (precejšnji delež je emigriral v Kraljevino SHS), odpuščanje slovenskih učiteljev, preganjanje slovenske duhovščine, naseljevanje kolonov in uničenje slovenskega srednjega razreda. Italijanski učbenik se tako izmika

obravnavi spornih tem, medtem ko slovenski učbenik prav na teh temah gradi podobo Slovencev v odnosu do negativnih reprezentacij Italijanov in Nemcev.

Slovenski učbenik na kratko omeni nasilje povojne jugoslovanske oblasti nad nasprotniki komunističnega režima. Navedeno je le taborišče v Borovnici²⁴, druga so zamolčana, istočasno pa obsoja izvensodne poboje domobrancev. (1995: 294) V topiki *Obračun z nasprotniki* znotraj poglavja *Jugoslavija po drugi svetovni vojni* pa učbenik nameni celo poglavje opisu obračuna z vojnimi poraženci.

Vprašanje meja je poglobljena tematika slovenskega učbenika, s katero skonstruira sovražno podobo Italijana. Italijanski učbenik pa eksplicitno ne navaja nobene topike o vprašanju italijanske vzhodne meje. Tako je v poglavju *Boj za meje* pomenljiv mednaslov *Italijansko prodiranje na zahodu*. Mednaslov implicira sovražen odnos do Italijanov, saj le ti prodirajo na slovensko ozemlje in skušajo uničiti slovenski narod. Pod poglavjem *Meje na pariški mirovni konferenci* je prikazan *Zemljevid plebiscitnega območja na Koroškem in mejni predlogi za Zahodno mejo* (1995: 102) Na zemljevidu je vrisana današnja meja Slovenije, plebiscitno območje na severni meji, meja po londonskem dogovoru, meja, ki jo je Italija zahtevala od Avstrije 1915, italijanska zasedbena meja in meja po rapalski pogodbi 1920 ter stara državna meja med Italijo in Avstro-Ogrsko pred vojno. Meja z zahodno sosedo je krivična, saj je Italija z rapalsko pogodbo dobila več, kot ji je obljubljal londonski dogovor in kot je zahtevala od Avstro-Ogrske 1915, in sicer tretjino slovenskega ozemlja. Krivična izguba ozemlja je za slovenski narod travmatična in toliko bolj poudarjena, ker sta na istem zemljevidu narisani obe rešitvi za severno in zahodno mejo, ki sta bili po prvi svetovni vojni rešeni v prid Italije oz. Avstrije. Zemljevid postane mesto identifikacije bralca s slovenstvom. Slovenski narod je žrtev imperialistične in iredentistične politike Italije, ki si je priključila 'etnično čisto' slovensko ozemlje. Zato nevarnost preti iz Zahoda in prihaja do obujanja fantazme nacionalne ogroženosti slovenskega naroda, saj je slovenstvo lahko zapisano uničenju. Vendar se je treba proti sovražniku naroda, Italijanom, ki so v

²⁴ Rossi Kobau skozi lastno izkušnjo pripoveduje o življenjskih razmerah v jugoslovanskih taboriščih. Nova jugoslovanska oblast je po drugi svetovni vojni v Borovnici postavila pravo koncentracijsko taborišče. Kot pripadniku redne vojske Salòjske socialistične republike mu niso bile priznane pravice vojnega ujetnika in je bil podvržen različnemu maltretiranju slovenskih partizanov. (Rossi Kobau, 2001)

slovenskem imaginariju izenačeni s fašisti in gospodarji, boriti. Bralec se prepozna kot Slovenec prav zaradi posredovanja sovražne podobe Italijana.

V poglavju *Evropske integracije in konflikti* so v mednaslovih navedeni konflikti, ki so bremenili združevanja Evrope: *Nemško vprašanje*, *Avstrijsko vprašanje* in *Tržaško vprašanje*. Slovensko zgodovino sta najbolj zaznamovala zadnja dva konflikta. Največ pozornosti je namenjeno tržaškemu vprašanju, saj mednaslovu sledi zemljevid *Coni A in B Julijske krajine ter coni A in B STO*. (1995: 252) Že prostor namenjen le-temu (celotna stran) priča o njegovi pomembnosti. Italijanski učbenik pa ga nasprotno ne omenja z nobeno topiko, čeprav je tržaško vprašanje opredeljevalo italijansko-jugoslovanske odnose vse do osimskih sporazumov.

V poglavju *Obnovitev Italije* italijanski učbenik prikazuje stanje Italije po drugi svetovni vojni. Tu je obravnavano ustavno vprašanje, ki ga ponazarja zemljevid Italije, na katerem so prikazani volilni izidi referendumov iz leta 1946 o bodoči ustavni ureditvi Italije. Ponovno se pokaže razlika med Jugom, ki je večinoma glasoval za kraljevino, in Severom, ki se je opredelil za republiko. Na zemljevidu je razvidno, da so volitve potekale tudi na tistem ozemlju, ki je s podpisom drugega londonskega memoranduma pripadel Italiji. Na takšen način pa se implicitno posreduje samoumevnost italijanske oblasti na spornem ozemlju.

Zanimivo je tudi obravnavanje druge svetovne vojne. Italijanski učbenik ponovno ne opiše dejanske italijanske vladne politike na zasedenih in priključitvenih ozemljih: obravnava vojno kampanjo Italije v Grčiji, vojaškega napada na Jugoslavijo sploh ne omeni. Slovenski učbenik pa se, nasprotno, razpiše o teh dogajanjih med drugo svetovno vojno. V poglavju *Osvobodilno gibanje v Jugoslaviji* v mednaslovu *Genocid, nasilje* takoj prepozna sovražnike slovenskega naroda in kakšna je bila politika okupacijskih sil do lokalnega prebivalstva, pri čemer poskuša izenačevati politike različnih okupacijskih sistemov do lokalnega prebivalstva. V poglavju *Položaj slovenskega naroda ob okupaciji* je prikazan zemljevid razkosanja Slovenije med okupatorji ter fotografija meje med italijanskim in nemškim okupacijskim ozemljem v Šiški. Slikovni material proizvaja nacionalno nabita čustva, saj je na zemljevidu narisana narodnostna meja Slovenije, na fotografiji pa se v ozadju vidi plapolanje

nacistične zastave v Ljubljani. Izenačevanje okupacijskih sistemov učbenik doseže tako, da najprej obravnava nemškega, ki je uporabljal najbolj radikalna sredstva za uničenje slovenskega naroda (zgovorni so že sami mednaslovi *Nemški raznarodovalni ukrepi*, *Deportacije Slovencev*, *Prisilna mobilizacija*). Sledita manj izčrpna opisa italijanskega in madžarskega okupacijskega sistema, kjer je italijanski opisan celo izven glavnega besedila.

Skozi topike obeh učbenikov lahko sklenem, da oba poudarjata vlogo lastne kulture pri oblikovanju lastne nacionalne identitete, ključno vlogo pa imata nacionalni jezik in nacionalna šola. Nacionalni jezik ustvarjajo razni literati, kulturniki in intelektualci, ki ga širijo preko obveznega javnega šolstva. Zaradi izrecnega poudarjanja kulturnega mesijanstva pri formiranju sodobne nacije stanje šolstva na Slovenskem leta 1864 in stanje pismenosti po dokončni združitvi Italije leta 1871²⁵ razumem kot mesto konstruiranja nacionalnega subjekta. Posameznik se preko delovanja ideološkega diskurza prepozna kot pripadnik posameznega naroda.

Nacionalno identiteto, kot sem že omenil, med drugim določa izbira jezika. Italijo so takoj po združitvi ogrožala narečja. Kalabrijec in Furlan praviloma nista poznala knjižnega jezika (uporabljalo ga je le 5% populacije), zato sta za sporazumevanje potrebovala tolmača. Nacionalni jezik postane vezni člen pri tvorjenju nacionalne kapitalistične države. (Kovačič-Peršin, 1993: 13) Neuporaba le-tega ne pomeni le izgube nekega sistema znakov, temveč izgubo nekega kompleksnega simbolnega sistema, neke posebne resnice kolektivne mentalitete. (Debeljak, 1995: 9) Odločitev za neko obliko standardiziranega jezika nujno sproža tudi politične posledice. (Gramsci v Lukšič in Kurnik, 2000: 77) Vzporedno z jezikovnim vprašanjem se pojavijo vprašanja oblikovanja vodilnega razreda, nujnost utrjevanja intimnih in varnih povezav med vodilnimi skupinami in nacionalno ljudsko množico – se pravi reorganizacijo kulturne hegemonije vodilnega razreda.

Le slovenski učbenik prikazuje konfliktnost odnosov med Italijani in Slovenci. Slovensko zgodovinopisje veliko pozornosti namenja vprašanju meja,

²⁵ Meje današnje Italije so večje, saj Italija obsega še južno Tirolsko in del Julijske krajine, ki je takrat pripadala Avstro-Ogrski.

narodnoosvobodilnemu gibanju, vprašanju manjšin in fašizmu. Tematike izpostavljajo italijansko zatiranje Slovencev in trpljenje slovenskega naroda zaradi raznarodovalne politike italijanskih vlad ali okupacijskih sistemov. Vendar smo Slovenci ta boj končali kot zmagovalci in preživeli italijansko genocidno politiko, ki je prišla najbolj do izraza med drugo svetovno vojno. Nasprotno pa se italijanski učbenik osredotoča na socialne nemire, politične krize, o nacionalnih vprašanjih in o konfliktih z nekdanjo državo Jugoslavijo glede meja pa preprosto ne spregovori.

4.3 Interpretacija izbranih odlomkov

Pri interpretaciji besedil bom izhajal iz predpostavke, da vsaka fantazma deluje na principu skrite podmene. Vsaka izjava je namreč semantično nepopolna. Vedno sporoča več kognitivnega, izjavljalnega pomena, kot ga eksplicitno izraža. Da bi jo razumel v celoti, si bom pomagal s teorijo relevance, za katero je po definiciji relevantno že samo sporočeno. Sporočenemu se poišče tisti kontekst, ki mu dodeli čim večjo relevantnost. Hkrati pa se predpostavlja zaledno vednost, iz katere naslovljenec izbira tiste informacije, ki izjavo naredijo kar najbolj relevantno, s čim manjšim naporom pri izbiri informacije. (Sperber, Wilson v Čepič, Vogrinčič, 2003: 323) Naslovljenec torej izbere tisto informacijo, ki zahteva najmanj truda za razumevanje izjave in hkrati sproža največji možni učinek v kognitivnem okolju naslovljenca: informacija namreč izjavi dodeli čim večji smisel.

Na podlagi različnih primerov iz učbenikov bom poizkušal čim bolj verodostojno pokazati delovanje nacionalističnih diskurzivnih formacij in načine mitičnega samopredstavljanja. Izbrana so tista mesta v besedilih, kjer bralec na podlagi mi identifikacije prepozna, da je Slovenec ali Italijan. Ideološki obrazci konstruiranja skupinskih mi identifikacij temeljijo ali na ideološkem obrazcu mi – vi, ki predpostavlja »priznanje, pripoznanje vsaj načelne 'enakosti' in spoštovanja drugega kot vojaka, nasprotnika, športnika, človeka, predvsem pa kot individuma, ki ti je nasproti (nasprotnik)« (Kuzmanić, 1999:67), ali na obrazcu mi – oni, ki implicira dehumanizacijo in dekulturnacijo vsakokratnega drugega. (ibid.) Prav ta drugi obrazec je ključ do sovražnega predstavljanja drugega. Tako kot v prejšnjem poglavju bo analiza besedil zajela dogodke iz prve svetovne vojne, politiko okupacijskih liberalnih vlad in

fašističnega režima do Slovencev po prvi svetovni vojni, slovensko in italijansko odporniško gibanje, obravnavo odnosov med Slovenci in Italijani med in po drugi svetovni vojni ter vprašanje meja. Pri italijanskem učbeniku bom analiziral tudi obdobje Risorgimenta, ko je nastala sodobna italijanska država.

Risorgimento skupaj s fašizmom in odporniškim gibanjem tvorijo glavni vir italijanskega mitološkega samopredstavljanja.²⁶ Mitotvorci teh obdobij so uveljavili mit o kulturni superiornosti in omikanosti Italije, izhajajoč iz starega Rima. Na svojo slavno rimsko preteklost se tako sklicuje (še danes) italijanska himna, nastala v obdobju Risorgimenta izpod peresa Goffreda Mamelija, v kateri so kot glavni sovražnik združene Italije predstavljeni Avstrijci in kjer se Italija sklicuje na svojo slavno rimsko preteklost.

Večvrednost italijanske omike nad drugimi etničnimi skupinami je dosegla vrh s fašizmom, s svojim fizičnim obračunavanjem. Misijonarska naloga Italije je bila ponesti evropsko civilizacijo in italijansko kulturo na slovanska ozemlja, saj so Slovane stereotipno jemali kot pretežno neomikanega in kulturno zaostalega kmeta. Pri tem je bila zanikana nacionalna identiteta Slovencev in Hrvatov, kajti izenačevalo se jih je s Slovani²⁷ ter kasneje tudi z 'rdečo nevarnostjo'. Slovanski Vzhod je predstavljal *terro leones*, ki jo je treba zavzeti in kultivirati. Fašistične metode nasilnega obračunavanja s pripadniki drugih narodnosti v Julijski krajini ('obmejni' fašizem) pa je postal model reševanja družbenih konfliktov v italijanski državi.

²⁶ Scarpa opozarja na dejstvo, da italijansko zavest ne morejo tvoriti le uradni državni simboli ali le italijanski literati. Italijanska ustava, Mamelijeva himna niso dovolj, da se nekdo prepozna kot Italijan. Sodobne identifikacije se vežejo na italijanske športnike, San Remo, na sienski Palio itd. (<http://www.emsf.rai.it/grillo/trasmissioni.asp?d=740>, 8.7.2004)

²⁷ Italijansko zgodovinopisje še sedaj raje uporablja pojem slavo-fil, kot pa da bi slovenskemu in hrvaškemu življu priznala njegovo nacionalno identiteto. V dolinah Nadiže, Kanalske doline in Rezije se Slovincem še sedaj zanika njihova identiteta in s tem povezane manjšinske pravice. (Kacin Wohinc in Troha, 2001: 58)

Odporniško gibanje, ki ga nekateri zgodovinarji imenujejo celo novi Risorgimento, je med 2. svetovno vojno obračunalo s fašizmom.²⁸ Ta protifašistični odpor Italijanom nudi prepotrebne nove identifikacije in katarzičen učinek, saj fašizem razumejo kot zarotniško dejanje določene politične struje, ki je zastrepila zdravo nacionalno telo in prevzela oblast. Nacionalno bistvo je bilo ali zavedeno ali je ostalo nenaklonjeno do fašizma, saj kot omikan narod niso bili sposobni prostovoljno storiti vojnih zločinov ter zločinov zoper človeštvo. Tako se zdravo nacionalno telo postavi v vlogo žrtve fašizma in se na ta način poistoveti z drugimi žrtvami fašističnega nasilja. Z diskurzom avtoviktimizacije se nacija kot celota izogne kolektivni odgovornosti. Le-to nosi le manjšinska politična klika – fašizem. Italijanski ekspanzionizem 20. stoletja in fašizem sta v italijanskem učbeniku prikazana kot solo akciji določenega dela političnega vrha (Sonninijeva sklenitev londonskega sporazuma leta 1915 kot povod za italijanski vstop v vojno in fašistični teror) in zato nista bili nikoli obsojeni.

Mit o italijanski visoki omikanosti je močno prisoten še danes: Italija se predstavlja v mednarodni skupnosti kot civilizirana država in strpna do drugačnosti. Ponovni pojavi antisemitizma, ki jih v Avstriji pooseblja Haider, v Italiji niso tako razširjeni, saj menijo, da se pojavi antisemitizma in preganjanja Židov v obdobju fašizma ne morejo kosati z zločinskimi dejanji nacistov.²⁹

Obdobje Risorgimenta je zaznamovano z vprašanjem združitve Italije. *Italijansko vprašanje* (naslov prvega podpoglavja v poglavju *Italijansko in nemško zedinjenje*) obravnava najprej razmere v deželah, ki so se nato združile v Italijo: Lombardija, Mezzogiorno in Sardinijsko kraljestvo.

Vendar avstrijsko gospostvo seveda ni prispevalo k razvoju gospodarstva. Z izvajanjem zaprte carinske politike je imperialna vlada preprečevala lombardskemu gospodarstvu, da bi se popolnoma razširilo na mednarodni trgovinski trg, medtem ko je slab razvoj cestne in železniške infrastrukture oviralo mednarodno menjavo. Poleg tega je finančna politika

²⁸ Edino značilnost med obema gibanja Sabbatucci vidi v njuni številčnosti, saj ni nobeni uspelo pritegniti širokih ljudskih množic. Ob koncu vojne naj bi bilo po ocenah zgodovinarjev v odporniškem gibanju okoli sto do dvesto tisoč partizanov. (<http://www.emsf.rai.it/grillo/trasmissioni.asp?d=739>, 8.7.2004)

²⁹ <http://www.emsf.rai.it/grillo/trasmissioni.asp?d=741> (8.7.2004)

imperija, preko potratnega davčnega sistema, obremenjevala Lombardijo in Veneto z vzdrževanjem avstrijske državne uprave. Gospodarski viri, namesto da bi bili vključeni v industrijo in kmetijstvo Lombardije, so bili rabljeni za druge namene dunajske vlade.³⁰ (1997: 233)

Razpoloženje ljudi do avstrijskega imperija je v tem odlomku implicitno posredovano. Negativna podoba Avstrijcev je prikazana kot njihova nesposobnost vodenja lombardskega gospodarstva, ki mu je onemogočala popoln gospodarski razvoj in preprečevala vključitev v mednarodne trgovinske procese. Poleg tega avstrijsko gospostvo ni vlagalo v razvoj dežele in je njegov dobiček preusmerjalo v druge dele Avstrijskega cesarstva. Čeprav je bila Lombardija takrat sestavni del avstrijske monarhije, se jo poskuša prikazati kot samostojno entiteto. Ustvarja se odnos Lombardije proti Avstriji, v katerem se dunajska vlada mačehovsko obnaša do Lombardije in Veneta tako preko neugodne davčne politike kot preko zapostavljanja na gospodarskem in mednarodnem področju. Edino rešitev predstavlja povezava s tujino in vključitev v mednarodno trgovino, ki jo seveda pooseblja nova država Italija. Če je gospostvo tuje, avstrijske krvi, pa kaj takega ne moremo trditi za nižji stan. Nezadovoljstvo z oblastjo izkazuje 'naše' prebivalstvo, ki si želi osamosvojitve izpod tujega jarma – Avstrijcev. Le-ti si želijo le bogastva 'naše' dežele, katera ni bila svobodna. Zato čaka na združitev z ostalimi 'našimi' deželami.

Italijanski učbenik omenja nastanek nacionalne zavesti le v poglavju o risorgimentu, kar lahko razumemo tudi kot pomanjkanje nacionalne zavesti pri Italijanih. Nasprotno pa v slovenskem učbeniku tema konstruiranja nacionalne zavesti na podlagi sovražnih podob, stereotipov in mitov drugih narodov zaseda osrednje mesto.

³⁰ *La dominazione austriaca però non contribuiva certo allo sviluppo delle attività economiche. La chiusa politica doganale voluta dal governo imperiale non consentiva all'economia lombarda di inserirsi pienamente nella fitta rete del commercio internazionale, mentre lo scarso potenziamento della rete stradale e ferroviaria limitava gli scambi con l'estero. Oltre a ciò la politica finanziaria dell'Impero, attraverso un esoso sistema fiscale, scaricava sul Lombardo-Veneto buona parte dei costi di gestione della pubblica amministrazione austriaca. Proficue risorse economiche, invece che essere investite nell'industria o nell'agricoltura lombarda, venivano utilizzate per altri fini dal governo di Vienna.*

Druga polovica 19. stoletja je bila za Slovence obdobje nastajanja in utrjevanja nacionalne identitete na vseh področjih. Slovenska samozavest se je krepila v nenehnem boju proti nemškemu nacionalizmu. (1995: 21)

V besedilu je avtor učbenika izrecno ekspliciten, ko trdi, da je slovenstvo nastalo in raslo kot odgovor na nemški nacionalizem. Slovenska nacionalna pripadnost se konstruira v opoziciji do nemške, ki je tuja, neslovenska, in ki 'nas' ogroža. Od tod izhaja, da je v slovenskih deželah možna le slovenska zavest, hkrati pa je potrebno to zavest utrditi z bojem, da ne bi bil slovenski rod potujen in izbrisan. Gre torej za vprašanje obstoja slovenskega naroda, ki še ni na takšni stopnji razvoja, da bi si lahko sam zagotovil lastno eksistenco. Na tem mestu se prepletata fantazma nacionalne ogroženosti s fizičnim mitom zemlje. Treba se je boriti in vsak boj za 'našo' državo zahteva odrekanje in žrtvovanje za boljši jutri. Kolikor je slovensko nacionalno prebujanje pozitivno ovrednoteno, je nemški nacionalizem prikazan kot negativen in škodljiv, torej so tudi Nemci škodljivi in nezaželeni na slovenski zemlji.

Eden izmed dejavnikov oblikovanja slovenstva so bila tudi različna politična, gospodarska, športna in kulturna društva. Osvajanje gorskih vrhov je prikazana kot bitka med narodoma, v katerem se izkažejo izjemni posamezniki slovenskega naroda.

Slovensko planinsko društvo, ustanovljenemu leta 1893, je s pomočjo zagnanih posameznikov, kakršen je bil Jakob Aljaž, v zagrizenem tekmovanju z Nemci uspelo 'ohraniti slovensko lice slovenskim goram', zgraditi številne slovenske planinske domove in razviti zavirljivo visoko planinsko kulturo. (1995: 22)

V slovenskem mitološkem izročilu se je ohranil čislan odnos do gora. V ljudski zavesti imajo čarobno privlačnost in delujejo kot abstraktna, metaforična in ideološka predstava slovenske identitete. (Šmitek, 1998: 8) Planinstvo je tesno povezano s projekcijo družbenih konstruktov v geografske in topološke točke. (Šaver, 2003: 12) Gore postanejo zrcalne točke, ki rekonstruirajo univerzalne kulturne reprezentacije. V kontekstu nacionalne in kulturne identitete je osvajanje Alp zgodba velikih zmagoslavij ali polomov ter sestavni del historičnih struktur, ideologij in mitologij. Takšno predstavljanje planinstva in gorskega sveta izraža »elaboracijo dominantnih družbenih razredov in družbenih elit«. (ibid.) Gora je idealni primer družbene konstrukcije

nacionalnosti, ki ne išče svoj vir le v kulturi, temveč tudi v naravi. Raziskovalec gora je povzdignjen v nacionalnega junaka, ki ne simbolizira le vrednote določene družbe, marveč je obdarjen z *instrumentalno močjo*. »Kot moralna paradigma in politični agens je *kreiran in rekreiran* v skladu z interesi dominantnih skupin.« (ibid.)

Triglav, kot najvišja gora Slovencev, je v svoji zgodovinski perspektivi od nekdaj predstavljala stičišče treh kultur: slovanskega, romanskega in germanskega sveta. Osvajanje alpskega sveta ne pomeni le izvajanje nacionalistične ideologije, temveč postane jedro namišljene kulturne superiornosti posamezne nacije. (ibid.) Pomenljiv detalj tega boja je v tem, da slovenskemu junaku stoji nasproti ves nemški narod. To je boj Davida z Goljatom, v katerem odločajo osebne sposobnosti in spretnosti posameznika nad golo fizično silo sovražnika.

Londonski sporazum, ki obljublja Italiji tudi slovenska ozemlja v primeru izstopa iz trojne zveze in napovedi vojne Avstro-Ogrski v roku enega meseca, je dojet kot zgodovinska krivica. Predstavljen je v poglavju *Soška fronta*.

Po njem naj bi Italija v primeru zmage antantnih sil dobila Tirolsko do Brennerja, Trst, Goriško, Gradiško in Trbiško kotlino, del tedanje Kranjske (po črti Triglav-Snežnik-Jadransko morje), Istro do Voloske, otoka Cres in Lošinj z bližnjimi otoki, severno Dalmacijo do Ploč z vsemi pomembnejšimi otoki, Saseno, Valono, otoke Dodekaneza ob maloazijski obali (ki jih je sicer že zasedala od leta 1911) in ustrezen delež pri morebitnih ozemeljskih pridobitvah v Mali Aziji in Afriki. (1995: 35)

Faksimile zadnje strani londonske pogodbe iz leta 1915 na osnovi katere je po vojni Italija zasedla tretjino slovenskega ozemlja. (ibid.)

Naštevaje slovenskih krajev, ki bi jih dobila Italija v primeru zmage antantnih sil, poudarja slovenskost zemlje. Ta pridobitev je žalitev nacionalnih čustev, saj so ti kraji bili in so povsem slovenski. Italijani so prikazani kot spretni pogajalci, ki jim je uspelo podpisati zelo ugoden mednarodni sporazum. Takšno razumevanje je podprto z opombo pod faksimilom zadnje strani londonske pogodbe iz leta 1915, ki implicira krivičnost londonske pogodbe, s katero je Italija po vojni pridobila tretjino slovenskega ozemlja. Če pa je pogodba nepravična, pomeni, da je tudi nična in s tem neveljavna. Nasprotno pa italijanski učbenik zelo na splošno našteva te zemljepisne pridobitve.

... zunanji minister Sonnino je brez vednosti parlamenta tajno sklepal Londonski sporazum, ki je obvezoval Italijo, da vstopi v vojno v roku enega meseca, in ki ji je zagotavljal ob primeru zmage Trentino, južno Tirolsko, Trst, Istro, Dalmacijo brez Reke, Valono v Albaniji in polno suverenost nad otoki Dodekaneza. Klavzule iz tajnega sporazuma jasno kažejo na to, da je 'dokončna združitev', ki jo je razglašala nacionalistična propaganda, bila drugotnega pomena pri vladni odločitvi za vojno, ki je stremela h konsolidiranju Italije kot velesile [...] Takšno razlago potrjuje dejstvo, da sta Nemčija in Avstrija, da bi odvrnili pristop Italije k Antanti, po diplomatski poti obvestili italijansko vlado, da sta ji pripravljeni jamčiti za vsa italoфонаska ozemlja.

Obenem sta Anglija in Francija z Londonskim sporazumom jamčili Italiji, v primeru zmage, status sredozemeljske velesile na račun Avstrije.³¹ (1997: 340)

Ta opis londonskega memoranduma se oblikuje na nacionalističnem stališču in tako zagovarja državno politiko iredentizma. Z vidika civilizacijskih vrednot imperialna politika italijanske vlade ne more biti sprejemljiva, je pa vsekakor sprejemljiva iredentistična politika vlade, ki si prizadeva po združitvi italoфонаskih ozemelj. Razmejitev med italoфонаskimi in neitaloфонаskimi ozemlji, ki predstavlja tudi razliko med iredentistično in imperialistično politiko Italije, pa je albansko mesto Valona. Za Istro, Trst, Brenner, južno Tirolsko in Dalmacijo se implicira italijanskost, medtem ko so ostale ozemeljske pridobitve neupravičene, ker so izraz italijanske ekspanzionistične politike do Albanije in Grčije. Neomenjanje hrvaškega in slovenskega prebivalstva na 'italoфонаskih' ozemljih lahko razumemo kot zanikanje njihovega obstoja in nepriznavanja njihove nacionalne identitete ter se tako izmika obravnavi nacionalnega

³¹ ... il ministro degli esteri Sonnino stipulava segretamente, all'insaputa del parlamento, il patto di Londra, che impegnava l'Italia entrare in guerra nel giro di un mese e le garantiva, in caso di vittoria, il Trentino e il Tirolo meridionale, Trieste, l'Istria, la Dalmazia esclusa la città di Fiume e la base di Valona in Albania nonché la piena sovranità sulle isole di Dodekaneso. Queste clausole del trattato segreto mettono in evidenza che il 'compimento dell'unità' sbandierato dalla propaganda nazionalista era un elemento del tutto secondario della scelta bellistica del governo interessato invece a consolidare la politica di potenza dell'Italia [...] Questa interpretazione é confermata dal fatto Germania e Austria, per scongiurare l'adesione dell'Italia all'Intesa, avevano fatto sapere al governo italiano per via diplomatica, che erano disposte a garantire all'Italia tutti i territori italoфoni.

In sostanza Inghilterra e Francia attraverso il Patto di Londra garantivano all'Italia, in caso di vittoria, il ruolo di grande potenza mediterranea a spese del Austria.

vprašanja. Opis tudi ne našteva ozemeljskih pridobitev v Afriki in Mali Aziji, kar zmanjšuje vlogo Italije kot agresorske države.

V slovenskem učbeniku predhodnemu podpoglavju o londonskem sporazumu sledi podpoglavje *Avstrijsko-nemški preboj*, ki opisuje krvavi boj Slovencev za slovensko zemljo.

Marca 1916 so Italijani skušali zavzeti Gorico in Tolmin (5. soška bitka), vendar so Gorico in del Krasa po krvavih bojih (»Doberdob, slovenskih fantov grob«) zavzeli šele poleti ... 11. ofenziva je potekala na Krasu in na Banjški planoti, ki se jo je Italijanom posrečilo osvojiti; v bitkah so Italijani izgubili 166 000, Avstrijci pa 110 000 mož. Na najbolj kritičnih in tudi krvavih mestih (vrh Škabrijel nad Gorico, severni rob kraške planote, Štivan) so se bili slovenski regimenti (pešpolki), ki so imeli velike izgube, nekateri so izgubili večino svojih vojakov. (1995: 36)

Bralec je ob številčnem prikazu padlih Italijanov indiferenten. Za padlimi slovenskimi fanti, ki so se žrtvovali za slovenske kraje, pa bralec občuti sočutje. To podkrepi prav reklo med oklepajema citiranega besedila. Čeprav Slovenci številčno niso prevladovali v nemških in avstroogrskih enotah na soški fronti, se uspeh avstrijske vojske prikazuje tudi kot zmaga Slovencev nad Italijani. Italijani so množično dezertirali in se umikali s položajev, slovenski vojaki pa so le-te osvojili, vendar je to ozemlje po koncu vojne vseeno pripadlo Italiji. Italijani so stereotipno prikazani kot slabi vojščaki, mehkužci, ki se jim je 'posrečilo' osvojiti Kras in Banjško planoto. Pozitivna podoba Slovenca je konstruirana na podlagi žrtvovanja za slovensko zemljo, tako da ne bi prišla v sovražnikove, italijanske roke.

V naslednjem podpoglavju *Soška fronta v zavesti Slovencev* pa je podoba Slovenca skonstruirana v odnosu do negativnega reprezentiranja Italijanov in Nemcev.

Soška fronta je zahtevala na tisoče življenj slovenskih vojakov. Pogumno so se bojevali za državo, ki jim je bila slaba mačeha in jo tako – nesmiselno – pomagali ohranjati pri življenju. Po drugi strani pa je prav soška fronta preprečila, da bi italijanske čete zasedle osrednji del slovenskega ozemlja, zaradi česar bi bilo razkosanje slovenskega narodnostnega ozemlja ob koncu vojne lahko še bolj hudo, kot je zaradi interesov velikih sil že sicer bilo. (1995: 37)

Eksplicitno je naveden odnos avstrijske države do Slovencev, ki je nanje delovala kot 'slaba mačeha'. Zato avtor obravnava boj slovenskih vojakov za Avstrijo kot nesmiselno početje. Italijani kot sovražniki so na soški fronti osvojili tretjino etnično povsem slovenskega ozemlja. Vendar bi bilo to razkosanje slovenskega ozemlja veliko večje, če se ne bi Slovenci postavili na njene zahodne branike. Zbuja se fantazma nacionalne ogroženosti: izguba tretjine slovenske zemlje samodejno pomeni tudi uničenje slovenstva, kar se je tudi kasneje potrdilo z izvajanjem raznarodovalne politike Italijanov na priključitvenem ozemlju. Za nacionalizem oz. fizični mit o zemlji ni nič bolj tragičnega in travmatičnega kot neuspešna skladnost naroda s teritorijem. V tem primeru je identificiranje s slovenstvom povezano s sovražno podobo Italijana kot zavojevalca slovenske zemlje in sovražnika slovenskega naroda.

Italijanski učbenik pa v poglavju *Približevanje koncu Velike vojne* preboj pri Kobaridu poimenuje kot *Poraz pri Kobaridu*. Dogodek je opisan le z italijanske strani.

Prisiljen umik zaradi možnosti obkolitve s strani sovražnika, ki je zavzel Kobarid (24. oktobra 1917), so se Italijani kaotično umikali vse do reke Piave. Mrtvih, ranjenih in pogrešanih je bilo 400 000 mož, izgubljen pa je bil tudi dobršen del topništva.

Težka ponovna osvojitev. Vse je kazalo na polom, vendar je država dokazala nedvomljivo sposobnost odziva. Oblikovala se je nova vlada nacionalne solidarnosti, ki je vključevala tudi opozicijo, pod predsedstvom Vittoria Emanuela Orlanda. Vojska pa je bila reorganizirana pod vodstvom generala Armanda Diaza.³² (1997: 349)

Učbenik je pri opisovanju občutljivih vojaških tem vedno zelo dosleden, ampak pristranski, saj nikoli ne navaja podatkov, ki se tičejo nasprotnika (npr. število padlih nemških, avstrijskih ali slovenskih vojakov. Bralec se tako identificira z žrtvami (okoli 400 000), ki so padle na soški fronti. Vendar žrtvovanje italijanskih vojakov ni bilo

³² Costretti a ritirarsi per evitare un accerchiamento da parte del nemico che aveva preso Caporetto (24 ottobre 1917) gli italiani indietreggiarono in una caotica ritirata fino al Piave, perdendo 400 000 uomini tra morti, feriti, dispersi e buona parte dell'artiglieria.

La difficile ripresa. Tutto sembrava perduto, ma il paese diede prova di una insospettabile capacità di reazione. Si formò un nuovo governo di solidarietà nazionale, comprendente anche le opposizioni, presieduto da Vittorio Emanuele Orlando e l'esercito fu riorganizzato sotto la guida del generale Armando Diaz.

zaman, saj se je Italija ubranila naskoka centralnih sil. V nasprotju z uveljavljenim stereotipom o slabih vojaki so Italijani reprezentirani kot sposobni borci in organizatorji. Italijanske oborožene sile si niso opomogle s pomočjo tujih, antantnih sil, temveč so s hitrim odzivom države uspeli oblikovati novo vlado nacionalne solidarnosti pod vodstvom Vittoria Emanuela Orlanda³³ in reorganizirati vojsko pod poveljstvom generala Armanda Diaza. Iz tega sledi, da je bila s ponovno osvojitvijo izgubljenega teritorija vrnjena izgubljena čast italijanskemu vojaku in Italiji.

Italijanski učbenik na tem mestu konstruira pozitivno podobo Italijana na osnovi negativne podobe Avstrijca in implicitno Slovenca oz. Slovana, saj je italijanski sovražnik brezimen. Njegovo vlogo implicitno prevzame Slovan, ki se bori na strani centralnih sil. Italija je v času vojne Slovence in Hrvate izenačevala s Slovani, ki so predstavljali »osovraženo prednjo stražo avstrijskega zatiranja«. (Kacin Wohinc in Troha, 2001: 35) Ker je sovražnik zavzel Kobarid, lahko razumemo, da je bil Kobarid že vseskozi 'naš', italijanski, in da so ga okupirale tuje slovanske, avstrijske in nemške sile. S prebojem soške fronte se je sesula celotna italijanska vojska, kar dokazuje, da je bil Kobarid zelo pomembna italijanska osvojitvena točka. Protiofenziva ga je ponovno osvojila oktobra 1918.

V mednaslovu *Nova geografija Evrope* znotraj poglavja *Približevanje koncu Velike vojne* je opis dejanskih ozemeljskih pridobitev kratek in jedrnat.

³³ Odločilno besedo na mirovnih pogajanjih je imela 'velika četverica': Orlando, Lloyd George, Clemenceau in Wilson. (1997: 370) Italiji je bil končno pripoznan status velesile. S protiofenzivo antantnih sil po 18. juliju se začne konec Nemčije in Avstro-Ogrske. Z odločujočim porazom avstrijske vojske pri Vittoriju Venetu 24. oktobra 1918 je Italija izšla iz vojne kot zmagovalka in velesila. (1997: 349-350) Dana ji je bila možnost, da postavlja svoje zahteve na mirovni konferenci v Versaillesu, kjer je zahtevala izpolnitev zavez iz londonskega sporazuma. Ker ni dobila vsega, kar ji je bilo obljubljeno, so reakcionarne sile razširjale prepričanje o 'pohabljeni zmagi' (*vittoria mutilata*). In v nasprotju z drugim stereotipom o Italijanih kot odličnih diplomatih, so za neuspeh obsojale diplomatsko nespretnost predsednika vlade Orlanda.

Italija je dobila Trentino in zgornje Nadižje, vse do Brennerja, Trst in Istro, vendar ne Dalmacije, ki jo je zahtevala Jugoslavija kot integralni del njenega ozemlja.³⁴ (1997: 350)

Avtorja učbenika sta osredotočena le na tista ozemlja, ki jih je Italija pridobila na račun Jugoslavije, druge ozemeljske pridobitve pa so zamolčane. Upravičenost italijanskih zahtev nad novimi ozemlji je utemeljena implicitno. S priključitvijo večjega dela avstrijskega Primorja je Italija deloma uresničila iredentistično politiko, osvoboditev Italijanov izpod avstrijske nadvlade. Tako kot je Jugoslavija zahtevala Dalmacijo zase kot integralni del njenega ozemlja, tako lahko za nove ozemeljske pridobitve Italije sklenemo, da ji pripadajo kot del integralnega ozemlja, saj se za ta ozemlja implicitno predpostavlja njihova italijanskost.

Vprašanje vzhodne meje Italije je nato obravnavano še v mednaslovu *Vrnitev Giolittija v vlado* v podpoglavju *Kriza 1919-20 in prihod fašizma*.

V bistvu je stari statist [Giolitti] z rapalsko pogodbo pozitivno rešil reško vprašanje s pripoznanjem Reke kot svobodnega mesta in priključitvijo Zadra k Italiji.³⁵ (1997: 388)

Za razliko od slovenskega učbenika, ki obsežno opiše vprašanje zahodne meje, pa se italijanski učbenik dotakne rapalske pogodbe z enim stavkom. Pogodba ugodno razreši vprašanje Reke in Zadra v prid Italije. Učbenik zastopa pri vprašanju meja stališče iredentistične politike, saj je z dodelitvijo obeh mest Italiji bila ohranjena njuna italijanskost. Protislovanski ukrepi, ki jih je sprejela italijanska vlada, niso opisani. Petacco takšne ukrepe argumentira z dejstvom, da niti jugoslovanska vlada ni bila prizanesljiva do italijanske manjšine v Dalmaciji. Zato italijanske ukrepe o prepovedi uporabe slovenščine in hrvaščine (*lo slavo*) v Julijski krajini obravnava kot represalijo Italije na jugoslovansko politiko. (2000: 22-23)

Protiavstrijska stališča so oblasti preganjale, tiste, ki so jih šteli za nevarne, so internirali in poslali v konfinacijo, del protiavstrijskih politikov pa je tudi emigriral [...] Nagla vojaška

³⁴ L'Italia ottenne Il Trentino e l'Alto Adige, fino al Brennero, Trieste e l'Istria, ma non la Dalmazia, rivendicata dalla Jugoslavia come parte integrante del suo territorio.

³⁵ E in effetti il vecchio statista con il trattato di Rapallo (12 novembre 1920) chiuse positivamente la questione fiumana, con il riconoscimento di Fiume città libera e l'annessione di Zara all'Italia ...

sodišča so mnoge zavedne Slovence obsodila na smrt (v prvih štirinajstih mesecih vojne je bilo na Slovenskem ustreljenih 469 oseb). Pomembno vlogo je pri tem imelo ovaduštvo nemških šovinistov. Ti so med vojno sploh nastopali zelo ostro, zahtevali večino v predstavniških organih, samo nemščino kot uraden jezik in še tesnejšo povezavo z Nemčijo. (1995: 46)

Zavedni Slovenci so v času prve svetovne vojne več kot očitno trpeli in bili žrtve avstrijske oblasti, ki jih je z odkritim sovraštvom preganjala in zapirala ter usmrtila. V celotnem poglavju so Nemci prikazani kot šovinisti, ki izvajajo zatiralsko oblast, Slovenci pa so žrtve njihove politike. Avstro-Ogrska je torej predstavljena kot tuja, nemška država, ki ji je malo mar za slovenski narod, postane sinonim nacionalnega zatiranja, Nemcem se pripiše kolektivna odgovornost za raznorodovalno politiko in vsi brez izjeme postanejo največji sovražnik slovenskega naroda. Nemci so prikazani kot šovinisti in zatiralci Slovencev, kar na bralca učinkuje tako, da se ustvarjajo sovražne podobe o Nemcih. Hkrati pa se posreduje stereotip o zatiranih Slovencih.

Pri opisovanju dogodkov se ponovno zamenjuje pojem nemštva z avstrijstvom. Obstajajo protiaavstrijska stališča, protiaavstrijska politika, ni pa govora o Avstrijcih kot o narodu, obstajajo le šovinistični Nemci. Lojalnost do donavskega imperija postane tako vprašljiva. Naslednji logični korak je v iskanju nove države za Slovence in z ustanovitvijo Države Slovencev, Hrvatov in Srbov smo Slovenci izpričali svojo jugoslovansko idejo. Vendar je bil slovenski odnos do Nemcev, kljub prevladujoči podobi Nemca kot nacionalnega nasprotnika, ob koncu 19. stoletja pa vse do leta 1918, ambivalenten, protisloven in nikoli enoznačno odklonilen. (Vodopivec, 2002: 90-91) Po razpadu avstroogrškega imperija in nastanku Kraljevine SHS so se te podobe hitro spremenile in radikalizirale. Težave pri določanju avstrijsko-jugoslovanske meje in izid koroškega plebiscita, ki ga je večina Slovencev dojemal kot nacionalno katastrofo, so dodatno zaostрили odnose med sosedama in spodbudili skrajno odklonilna stališča Slovencev do nove avstrijske republike.

V slovenskem zgodovinopisju sta severna in zahodna meja dojeti kot nepravilni, ker se ne ujemata z etnično mejo Slovencev. Kraji, ki so po prvi svetovni vojni pripadli Italiji, predstavljajo izgubo tretjine narodnega ozemlja, kar pomeni travmo za Slovence, saj jim ni uspelo uresničiti programa Zedinjene Slovenije iz leta 1848. V italijanskem učbeniku

pa je rapalska pogodba predstavljena kot uspeh politika Giolittija (znanega kot *statist*), ki je zagovarjal iredentistično politiko. Vendar so fašisti dojemali sklenitev rapalske pogodbe kot izdajo nacionalnih interesov ('pohabljen zmag'), saj Italija ni dobila vseh ozemelj, ki so ji bila obljubljena z londonskim sporazumom. Rapalska pogodba, ki določi meje med Kraljevino Italijo in Kraljevino SHS, ne reši vprašanja manjšin, saj ne dodeljuje nobenih obveznosti Italiji do slovenske manjšine. Vprašanje zaščite le-te je bila stalnica v jugoslovansko-italijanskih odnosih, toda v italijanskem učbeniku ta ni nikoli omenjen. Zamolčana je tudi raznarodovalna politika povojnih liberalnih vlad in fašističnega režima do slovenske manjšine na priključitvenem ozemlju.

Obdobje med obema vojnama, predvsem italijanski fašizem, in druga svetovna vojna, postaneta v slovenskem učbeniku referenčni točki za razumevanju slovensko-italijanskih odnosov. Italijani so si v medvojnem obdobju prizadevali italijanizirati primorske Slovence. V drugi svetovni vojni pa so stremeli k popolnemu uničenju Slovencev. Grozote in zločini, ki so bili storjeni nad slovenskim prebivalstvom, so se globoko vtisnili v kolektivni spomin Slovencev. Večina sovražnih podob Slovencev do Italijanov tako izvira iz dogodkov med obema vojnama in v drugi svetovni vojni, kjer se poskuša Italijane izenačiti s fašističnimi gospodarji, ki si neprestano prizadevajo uničiti slovensko prebivalstvo.

Italijanski učbenik te teme ne obravnava na enak način, saj ne namenja posebne pozornosti odnosu do Slovencev ali do drugih sosednjih narodov. Fašizem je predstavljen kot totalitaren sistem, ki ne upošteva liberalnih svoboščin in poudarja superiornost italijanske rase ter ne pozna političnega dialoga (umor socialista Matteottija); dejanskih fašističnih grozot pa učbenik ne opisuje. Veliko več pozornosti nameni namreč nemškimi nacističnim lagerjem kot taboriščem smrti, niso pa omenjena fašistična koncentracijska taborišča.

Glede interpretacij, ki jih je fašizem vzbudil med italijanskimi zgodovinarji, je treba razjasniti, da vse izhajajo skoraj izključno iz protifašistične misli: pomeni, da negativna zgodovinska, moralna in politična sodba o fašistični izkušnji konstituira predpostavko vseh

različnih hipotez, ki so si sledile in bile pogostokrat soočene v zadnjih petdesetih letih.³⁶
(1997: 397)

Odlomek je zanimiv, ker nam posreduje mesto, iz katerega izvirajo kritike fašizma, in sicer iz protifašističnega izročila. Ker je bil italijanski učbenik izdan leta 1997, pomeni, da v sodobnem političnem prostoru Italije določene fašistične ideje še niso izumrle. S temi idejami se spogledujejo skrajni desničarji, ki ne izhajajo iz protifašističnega izročila. Obračun s skrajnimi nacionalisti pa še ni končan. Vedno več visokih italijanskih politikov zagovarja nacionalistična stališča do Slovencev, med katerimi narašča število levo usmerjenih politikov.

Učbenik je utemeljen na protifašističnem stališču. Toda nikjer niso niti omenjeni niti obsojeni zločini nad Slovenci, Romi in Židi oz. so le-ti po petdesetih letih še vedno zamolčani. Nasprotno pa slovenski učbenik s posebnim zanimanjem obravnava odnos fašističnih oblasti do primorskih Slovencev.

Vlada si je prizadevala Slovensko primorje in Istro italijanizirati, s sodelovanjem bank je načrtno odkupovala prezadolžena hrvaška in slovenska posestva in naseljevala italijanske kolone, kmetje, ki niso mogli odplačati dolgov, pa so se izseljevali. Za časa fašizma se je raznarodovalna politika še stopnjevala, pritiski so se povečali in postali bolj raznovrstni ... Slovenska narodna skupnost je do srede tridesetih let izgubila večino že sicer šibke ekonomske podlage ... Gospodarska kriza in fašistični pritisk sta povzročila množično izseljevanje vseh slojev, najprej pa inteligence in uradništva. To je močno spremenilo socialno strukturo, saj so Slovenci izgubili skoraj ves srednji sloj. Večina ekonomskih in političnih emigrantov – okrog 70 000 – se je izselila v Jugoslavijo, 30 000 v Južno Ameriko, nekaj tisoč pa tudi v druge evropske države. Približno toliko ljudi, pretežno uradnikov, učiteljev, policajev, se je v Julijsko krajino preselilo iz notranjosti države. Kljub močni emigraciji pa je podeželje ostalo slovensko, medtem ko so Italijani obvladovali večja mesta. (1995: 114)

³⁶ A proposito delle interpretazioni che il fascismo ha suscitato tra gli storici italiani va in prima istanza chiarito che esse traggono origine quasi esclusivamente all'interno del pensiero antifascista: ciò significa che il giudizio negativo storico, morale, politico su quell'esperienza costituisce un presupposto di tutte le diverse ipotesi che si sono susseguite e spesso scontrate nel corso di un cinquantennio.

Po vojni se delovanje liberalnih vlad ni v mnogočem razlikovalo od fašizma. S kolonizacijo ozemlja, ukinitvijo slovenskih šol, preganjanjem slovenske inteligence in uradništva sta imeli obe oblasti enak cilj, saj sta poskušali spremeniti socialno in nacionalno strukturo prebivalstva. Čeprav je raznarodovalni politiki uspelo uničiti slovenski srednji sloj, pa je kmečko prebivalstvo preživelo in ohranilo 'slovensko' lice. Tako so bili Slovenci na priključitvenem ozemlju odvisni predvsem od kmetijstva, medtem ko je bila v lasti Italijanov večina gospodarskih panog (rudniki, lesna industrija, predelovalna industrija) in je prevladoval italijanski finančni kapital. Italijani so pripoznani kot tuji gospodarji, Slovenci pa kot nižji sloj, ki so jih hoteli Italijani iztrebiti. Fašizem je podrobno opisan v mednaslovu *Fašistično nasilje* znotraj podpoglavja *Slovenci v zamejstvu*.

Že v začetku dvajsetih let je začelo naraščati fašistično nasilje. Fašisti so v Julijski krajini postali najmočnejša politična sila še pred »pohodom na Rim« (28. oktobra 1922) V Trstu je bilo fašistično gibanje ustanovljeno aprila 1919, v Gorici pa novembra 1920. Fašizem ni priznaval manjšin in je razglašal manjvrednost slovanske rase (parola Slavi – sciavi, to je Slovani sužnji). 13. julija so fašisti požgali slovenski Narodni dom v Trstu, do prevzema oblasti pa so s podobnimi akcijami nadaljevali ... Oblastni organi, vojaška poveljstva in karabinjerji so jih pri tem odkrito podpirali ... Raznarodovanje je po fašističnem prevzemu oblasti postalo sistematično. Slovenščina je bila odpravljena s sodišč ... Krajevna in osebna imena so bila poitalijančena. Okrog 500 društev, vključno s političnimi, in 450 knjižnic je bilo do leta 1928 razpuščenih, njihov premoženje pa so dobile fašistične organizacije. Podobno se je zgodilo s časopisnimi hišami ... Za poitalijančevanje in fašizacijo slovenske mladine so ustanovili posebne organizacije, ki so zajemale prebivalstvo od vrtca do univerze. Toda Slovenci se niso dali, Engelbert Besednjak je v rimskem parlamentu napovedal, da bo vsaka hiša postala šola in vsi starši učitelji ... Fašisti so si prizadevali poitalijančiti tudi cerkev, v katero so slovenski duhovniki prenesli precejšen del prejšnjega društvenega življenja. Cerkve so bile edini kraj, kjer so Slovenci lahko javno nastopali, in v njih se je slovenska beseda obdržala kljub ukrepom proti duhovnikom, fašističnim vdorom v cerkve, prepovedovanjem pridig v slovenščini, razganjanjem pevskih zborov, zaplembam slovenskih molitvenikov ... (1995: 115-116)

Zaradi fašističnega terorja so začeli primorski Slovenci enačiti fašizem z Italijo in so italijansko oblast dojemali skozi shemo: Italijan=gospodar=fašist. (Oliva, 2003: 74) Za Olivo je bil upor proti Italijanom prefinjena Titova poteza, s čimer si je pridobil istrske Slované z namenom, da pričnejo nacionalni boj proti Italijanom: predstavljen kot

razredni boj proti gospodarjem in kot protifašistični boj. (ibid.) Vendar izenačevanje Italijanov s fašisti zaradi raznarodovalne politike ugotavlja tudi poročilo slovensko-italijanske zgodovinsko-kulturne komisije, ki je skoraj vse Slovence brez izjem »prignala do zavračanja malone vsega, kar je izgledalo italijansko« (Kacin Wohinc in Troha, 2001: 42). Obenem pa je sovražen odnos do Italije prevzel tudi Slovence v Kraljevini Jugoslaviji.

Odlomek celo metaforično prikaže sovražen odnos do slovanskega prebivalstva z uporabo besede *ščavi*, ki ga ni izumila fašistična retorika, temveč izraža dolgotrajen odnos romanskega prebivalstva do slovanskega. Naldini v svojem opisu takratne koprške škofije ne povezuje nastanek besede *sciavi* iz besede *skjavi*, *schlavoni* (sužnji), ki je bila v uporabi že okoli leta 1700, temveč iz besede Slovani, ki je označevala (pre)ponosno in častno ljudstvo. (2001: 322-324) Učbenik se tako dotakne enega najbolj travmatičnih trenutkov zgodovine slovensko-italijanskih odnosov. Problematičnost takšnega zgodovinskega prikaza odnosov je v poudarjanju konfliktnosti zgodovine takih odnosov. Bralec, dijak se prepozna v vlogi podjarmljenega Slovenca, v tem primeru sužnja, ki ga tuji, italijanski gospodar izkorišča. Prepozna se kot žrtev fašističnega nasilja in se tako slovenstvo konstruira na primeru negativnih podob fašističnih Italijanov. Skozi preganjanje slovenskega jezika, šolstva, časopisov, t.i. kazenskih ekspedicijah in uničevanjem vsega, kar spominja na slovenstvo, se zbuja pri bralcu sovraštvo do fašističnega sistema, ki je izenačen z italijansko državo. Prepoznavanje Italijanov kot fašistov pa ustvarja konfliktnost v italijansko-slovenskih odnosih. Zaradi pretekle nasilne politike Italijanov se od Slovencev zahteva budnost in pozornost, zlasti danes pred desničarskimi silami v Italiji. Obuja se fantazma nacionalne ogroženosti, saj se trenutno politiko, interese Italije (npr. španski kompromis) in italijanske vedenjske vzorce razlaga kot ponavljanje lastne (nesrečne) zgodovine.³⁷

³⁷ Pammer ugotavlja, da v pretežnem delu politične in medijske elite v Sloveniji še vedno prevladujejo nacionalno komunistični miselni vzorci. Značilnost teh vzorcev je v predstavljanju zgodovine, ki jo je širila socialistična oblast in ki še vedno obstaja, saj poleti 1991 ni prišlo do zamenjave elit. Z razglasitvijo samostojnosti se obujajo nacionalistične predstave o nacionalni zgodovini in njenih junakov, da bi okrepili slovensko samozavest in izrazili slovensko samobitnost v mednarodni skupnosti. »Koroško« manjšinjsko vprašanje, v povezavi s prej omenjenima značilnostma s slovenskega stališča, ostaja nerešeno in je z osamosvojitvijo Slovenije dobilo nove razsežnosti. Zadnja značilnost pa je razlaganje

Slovenski učbenik temeljito obravnava različne okupacijske sisteme med drugo svetovno vojno. Slovenija je bila razkosana med tremi agresorji: Nemčijo, Italijo in Madžarsko. V poglavju *Slovenci med drugo svetovno vojno* je v podpoglavju *Nastanek Ljubljanske pokrajine* opisano italijansko zasedbeno območje, ki je bilo s posebnim odlokom priključeno Italiji.

Začetna razlika med krutim nemškim in znosnejšim italijanskim okupacijskim režimom je del predstavnikov javnega življenja spodbudila k izjavam o lojalnosti do italijanskih oblasti ... Sprva so [Italijani] kazali prijazen obraz, saj so menili, da bo za italijanizacijo slovenskega prebivalstva zadostovala »superiornost« italijanske kulture. Kmalu pa so koncerte in parade zamenjale deportacije, aretacije in streljanje talcev. (1995: 176-177)

Čeprav naj bi bil italijanski okupacijski režim milejši, pa je kmalu pokazal svoj pravi obraz. Propagiranje italijanske kulture je kmalu zamenjalo fašistično nasilje nad slovenskim prebivalstvom. To je še podrobneje opisano v naslednjem podpoglavju *Položaj slovenskega naroda ob okupaciji*.

Vsi trije okupatorji so slovenski narod obsodili na smrt, razlikovali so se le v metodah: Nemci so to hoteli narediti zelo na hitro, medtem ko so Italijani delali nekoliko na daljši rok, madžarski okupacijski sistem pa je bil nekje v sredini. Namen je bil, da Slovenci izgubijo etnično samobitnost, sredstva, da se to doseže, pa so bila različna: pri nemških okupatorjih že od začetka fizično iztrebljanje, izganjanje Slovencev, naseljevanje Nemcev ter germanizacija preostanka prebivalstva. (1995: 179)

V odlomku je italijanski okupacijski sistem izenačen z nemškim. Le-ta je seveda okrutnejši, vendar je predstavljen kot vzorčni primer delovanja ostalih dveh okupacijskih sistemov, ki jim je prav tako cilj uničenje slovenskega naroda. Kljub začetni navidezni 'mehkejši' obliki, pa sčasoma pokažeta svoj pravi obraz. Slovenec se na tem mestu prepozna kot žrtev raznarodovalne politike Nemcev, Italijanov in Madžarov.

interesnih konfliktov z Avstrijo in avstrijskih vzorcev vedenja s ponavljanjem lastne nesrečne zgodovine. (Pammer, 2001: 138)

Omenil sem že, da v italijanskem učbeniku ni nikjer prikazano fašistično nasilje. Omenja se le 'obmejni fašizem'. Za razliko od slovenskega učbenika, ki izpostavi letnici prevzema oblasti fašistov v Gorici in Trstu še pred fašističnim pohodom na Rim (1922), italijanski učbenik izpostavlja italijanski protifašizem v tridesetih letih 20. stoletja. S koncem kriznega obdobja leta 1934 je prišlo do preobrata v 'Protifašistični koncentraciji'. V smislu nadaljevanja protifašističnega boja je poudarjen padec fašizma v Italiji 25. julija 1943, ko je Vittorio Emanuele III oblast zaupal prekaljenemu maršalu Claudiu Badogliu. Tako je še pred kapitulacijo Italije oblast prevzelo protifašistično gibanje, s čimer je Italija pridobila status sobojevnice.

Sicer ne zelo množično odporniško gibanje pred 8. septembrom 1943 se je razmahnilo šele po kapitulaciji Italije. Edina stranka, ki se je upirala fašističnemu režimu pred 8. septembrom 1943, je bila Komunistična partija Italije. Najbolj množično je upor zajel industrijski sever okoli trikotnika Torino-Milan-Bergamo in Julijsko krajino, kjer so v partizanskih enotah prevladovali Slovenci. Vendar je v italijanskem učbeniku zamolčana njihova vloga. Italijani v Julijski krajini se niso množično vključili v partizansko gibanje zaradi bojazni, da bi vodilno vlogo prevzeli Slovenci, saj večino slovenskih zahtev Italijani niso odobraval, in zaradi novic o pobojih Italijanov jeseni 1943, kjer je delovalo hrvaško osvobodilno gibanje (t.i. 'istrske fojbe'³⁸). (Kacin Wohinc in Troha, 2001: 50)

Italijansko zgodovinopisje se ne more zediniti ali 8. september 1943 predstavlja kapitulacijo države ali padec fašističnega režima.³⁹ Italijanski učbenik govori o premirju (*l'armistizio*) med Italijo in zavezniki, medtem ko slovenski učbenik dosledno uporablja izraz kapitulacija. Izrecno ga uporablja v podpoglavju *Izkrcanje na Siciliji, kapitulacija Italije, operacije v Italiji* znotraj poglavja *Preobrat v drugi svetovni vojni – veliki*

³⁸ 'Istrske fojbe' je izkoristila fašistična propaganda, ki jih je prikazala kot 'etnično sovraštvo', 'slovanske barbarskosti', 'slavokomunistične okrutnosti' z namenom, da enostransko predstavi slovenski in hrvaški narod kot neciviliziran, ki povečuje boljševizem. Fojbe so izraz napadalnosti obeh narodov, da iztrebi drugo civilizirano ljudstvo, ki so sinovi rimske in italijanske omikanosti. (Oliva, 2003:107) Novejše slovensko zgodovinopisje priznava, da 'istrske fojbe' niso bile zgrešene le iz narodnostnih in socialnih motivov, ampak tudi, da bi oslabili lokalne vladajoče sloje. Vendar je bila Istra del hrvaškega osvobodilnega gibanja. (Kacin Wohinc in Troha, 2001: 50)

³⁹ http://www.istrid.difesa.it/volumi/capisaldi_tricolore/cap2.htm (9.7.2004)

zavezniški uspehi in v podpoglavju *Kapitulacija Italije* v poglavju *Slovenci med vojno*. Padec fašizma zagovarjajo tisti italijanski zgodovinarji, ki izhajajo iz izročila odporniškega gibanja, katerega so sestavljali komunisti, socialisti, krščanski demokrati, meščanski demokrati in liberalci. Različne politične sile so se združevale v Odbore za nacionalno osvoboditev, kateri so odigrali pomembno vlogo pri osvobajanju Italije izpod fašizma. Komunistična partija Italije je na narodnostno mešanih ozemljih predlagala vključitev slovenskih predstavnikov v Odbore za nacionalno osvoboditev, vendar so se ostale politične s strani s tem niso strinjale. Zato je Komunistična partija Italije izstopila iz Odborov za nacionalno osvoboditev (izstopila ni le v Gorici) in se priključila jugoslovanskemu osvobodilnemu gibanju.

S poudarjanjem vloge Odborov za nacionalno osvoboditev, ki so jih sestavljale zdrave demokratične sile, se učbenik distancira od fašističnega nasilja. Tudi politične stranke so bile žrtve tega nasilja (umor socialista Matteottija, odprava političnih svoboščin, skvadrizem). Tudi javno mnenje je nasprotovalo vstopu Italije v vojno. Oblikuje se avtoviktimizacijski diskurz, ki postavlja Italijane v vlogo žrtve. Zanimivo pa je, da kapitulacijo države 8. septembra zagovarja fašistično izročilo, saj predstavlja največjo sramoto v italijanski zgodovini.⁴⁰ Za državo in narod ni nič bolj ponižujočega kot kapitulacija države in poraz v vojni.⁴¹

Za takratno slovensko prebivalstvo je partizansko gibanje pomenilo veliko psihološko zmago nad Italijani, saj se je uveljavljena podoba o Italijanah kot osvajalskemu oz. vladajočemu narodu in Slovencih kot podjarmljenemu oz. zatiranemu narodu členovito preobrazila v prid Slovincem. (Kacin Wohinc in Troha, 2001: 49) Po kapitulaciji Italije »je prišlo [na Primorskem] do prave vseljudske vstaje z množičnimi demonstracijami in vzpostavitvijo slovenske oblasti – ustanovitve Narodnoosvobodilnega sveta za Primorsko Slovenijo«. (Repe, 1995: 203) Del italijanskih zgodovinarjev nasprotuje takšnemu opisu dogodkov. V primeru, ko obstaja absolutna praznina oblasti in ni nobene konfrontacije proti civilni, upravni ali vojaški oblasti, ne moremo govoriti o

⁴⁰ http://www.istrid.difesa.it/volumi/capisaldi_tricolore/cap2.htm (9.7.2004)

⁴¹ Tudi mešana italijansko-slovenska komisija zgodovinarjev se ni mogla zediniti ali je v primeru druge svetovne vojne šlo za kapitulacijo Italije ali premirje z zavezniki. Tako slovenski različica dokumenta uporablja izraz kapitulacija, medtem ko italijanski pa premirje. (Kacin Wohinc in Troha, 2001: 49, 96)

vseljudski vstaji, ampak prej o nastanku spontanega gibanja. (Oliva, 2003: 74-75) Bolj desno usmerjeni zgodovinarji, kot denimo Petacco, tudi zanikajo vseljudsko vstajo in trdijo, da je šlo za golo vojaško okupacijo italijanskega ozemlja. (2000: 56)

Zadnje podpoglavje *Povzetek vojne v Sloveniji* v poglavju *Slovenci med vojno* posreduje zgodovinske dogodke kot mitološko zgodbo.

Slovenska partizanska vojska je bila sestavni del NOVJ, vendar se je razen v sklepnih operacijah bojevala samostojno, imela je lasten poveljniški kader, nikoli ni zapustila Slovenije in delovala je na vsem slovenskem narodnem ozemlju, ki ga je tudi osvobodila ali v njegovi osvoboditvi sodelovala. Zaradi mednarodnih razmer je morala že takoj po vojni zapustiti pomemben del slovenskega narodnega ozemlja - avstrijsko Koroško, čeprav je pri vojvodskem prestolu in knežjem kamnu na Gosposvetskem polju že postavila svoje straže, in Beneško Slovenijo ... Tudi za Slovence je bila druga svetovna vojna totalna vojna z vsemi posledicami: mrtvimi, invalidi, fizičnimi in psihičnimi posledicami zaradi trpljenja, pomanjkanja in neugodnih življenjskih razmer ... Velike so bile tudi pridobitve: slovenski narod je preživel, čeprav je bil namenjen uničenju, k matici mu je uspelo priključiti skoraj tretjino narodnostnega ozemlja, Slovenija pa si je v Jugoslaviji uspela pridobiti ugodnejši položaj, kot ga je imela prej v kraljevini. (1995: 217)

Slovenci smo med drugo svetovno vojno delovali samostojno in smo imeli slovenske poveljnike, borili smo se le na slovenski zemlji in nikoli se nismo udeleževali bojev na tujih tleh. Od tod tudi parola: tujega nočemo, svojega ne damo. Slovenski partizani so po diktatu velikih sil morali zapustiti avstrijsko Koroško in Beneško Slovenijo, kar je pomenilo, da so morali prepustiti slovensko zemljo tujcem. Na državne zadeve se gleda iz nacionalističnega stališča: Slovenec ne more pripadati Avstriji ali Italiji, temveč le Jugoslaviji. Slovenski partizani so se borili na slovenski zemlji, zato ne priznavajo obstoja drugih narodnosti, zato so Italijani razumljeni kot tujci. S postavitvijo straž na Gosposvetskem polju, svetem kraju slovenske mitologije, in v Beneški Sloveniji, se umik partizanov iz 'slovenskih' dežel dojema tragično za slovenski narod.

S sklicevanjem na vojvodski prestol in knežji kamen (ki si jih kot nacionalna simbola lastijo tudi Avstrijci), se nacionalistični diskurz prepleta z različnimi nacionalnimi miti. Mit o skupnem poreklu, kjer so bili na knežjem kamnu okronani slovanski knezi, zamenjuje s slovenskimi predniki in slovenskimi gospodarji. Fizični mit o narodu, ki

poleg rasne čistosti zahteva tudi enovitost in celovitost narodovega ozemlja, je tudi eksplicitno izražen. Tuje sile so 'nam' preprečile, da bi se Sloveniji pridružile še druge slovenske dežele, ki so bile krivično dodeljene Italiji in Avstriji. Nacionalistični program Zedinjena Slovenija⁴² tako ni bil v celoti uresničen, zato so lahko sedanje meje vedno vir novih konfliktov.

V že omenjenem poglavju *Evropske integracije in konflikti* je tudi obravnavano vprašanje zahodne meje, kjer pa se nikoli ne omenja italijanske skupnosti, ki je v coni B poseljevala obmorske kraje. Narodnostno podobo cone B Julijske krajine je denimo spremenil dotok prebivalstva iz drugih republik Titove Jugoslavije v povsem italijanska mesta. (Kacin Wohinc in Troha, 2001: 63) Poleg tega je do leta 1954 v koprskem okraju prihajalo do omejenega odseljevanja Italijanov. Noben od učbenikov ne razlaga vzroke za množično odseljevanje Italijanov iz Istre in Dalmacije. Poročilo mešane komisije ugotavlja, da je s spomenico o soglasju leta 1954 postalo jasno, da bosta Istra in Dalmacija pripadli Jugoslaviji. Iz slovenske Istre je odšlo več kot 27 000 oseb, medtem ko iz hrvaške Istre in Dalmacije od 200 000 do 300 000 oseb. (ibid.) Italijansko prebivalstvo je predstavljalo le še 8% procentov skupnega prebivalstva. Med vzroki za eksodus je treba upoštevati totalitarno naravo oblasti, ki ni dopuščala svobodno izražanje narodne samobitnosti, zavračanje korenitih sprememb v gospodarstvu, italijansko odklonitev prerazporeditve vodilnih družbenih in narodnih vlog, demokratičnost sosednje italijanske nacionalne države in poslabšanje življenjskih razmer. (Kacin Wohinc in Troha, 2001: 63-64)

V podpoglavju *Sklepne operacije za osvoboditev Slovenije* je osrednje mesto namenjeno Trstu, kjer je naveden podroben opis bojev. Njegovo pomembnost podkrepi podatek, da je bil osvobojen 1. maja 1945, medtem ko je bila Ljubljana osvobojena 9. maja, Maribor 10. maja in Koper 15. maja. Zmagoslavnost dogodka je reprezentirana s sliko jugoslovanskega tanka v Trstu (Repe, 1995: 210). V tekmi za osvoboditev Trsta je zmagala jugoslovanska vojska, ki je prehitela novozelandske vojake za en dan. Čeprav je italijansko lokalno prebivalstvo dojemalo osvoboditev Trsta kot okupacijo

⁴² Program Zedinjena Slovenija, ki naj bi obsegal vsa slovenska ozemlja v okviru jugoslovanske federacije, sta podprli tako Osvobodilna fronta kot nasprotni tabor pod vodstvom emigrantske kraljeve vlade. (Kacin Wohinc in Troha, 2001: 47)

jugoslovanskih enot, pa je slovenska zgodovina to doživela kot trenutek slave, kjer so imele ključno vlogo tudi slovenske enote IX. korpusa. Po dolgem obdobju je Trst končno postal 'naš', slovenski. Odhod slovenskih vojakov pomeni tragično izgubo slovenske zemlje v imaginariju Slovencev, saj niso bile uresničene slovenske 'zgodovinske zahteve'⁴³ po Trstu (in Gorici).

Mit o tisočletnem hlapčevstvu Slovenije in o Slovencih kot narod kmetov in hlapcev so pretežno oblikovali slovenski kulturniki in intelektualci. Predvsem v povezavi z nacionalnimi antagonizmi 19. stoletja in z izkušnjo druge svetovne vojne se je ustvarila slika Italijanov in Nemcev kot sovražnikov, ki imajo za cilj načrtno iztrebljenje slovenskega naroda. (Štih, 2002: 37-38) Vendar je slovenski narod 'čudežno preživel' in se v neizprosni boju ohranil. Slovensko-nemško-italijanski boj se navezuje na predstavo, ki je prav tako nastala v 19. stoletju: o gigantskem boju med slovanstvom, germanstvom in romanstvom. Simbolno točko spopada pa predstavlja Triglav kot slovensko zmagoslavje tega boja nad romanstvom in germanstvom.

Italiji je po drugi svetovni vojni pripadel status sobojevnice. V poglavju *Novi svetovni konflikt 1939-1945* italijanski učbenik ne prišteva Italije k poraženkam druge svetovne vojne, saj država 8. septembra 1943 ni kapitulirala, temveč je po padcu fašističnega režima sklenila premirje z zavezniki. Med države poraženke uvršča le Japonsko in Nemčijo. O vprašanju vzhodne meje je v mednaslovu *Mirovne pogodbe* zapisano:

Na mirovni konferenci, ki je potekala v Parizu od julija do oktobra 1946, so se pripravile mirovne pogodbe z Italijo, Romunijo, Finsko, Madžarsko in Bolgarijo (vse bivše zaveznice Nemčije), katero so podpisale v februarju 1947. Kriterij za ponovno vzpostavitev prejšnjih stanj pred spopadom je doživel številne spremembe: Italija je izgubila otoke Dodekaneza, ki so bili vrnjeni Grčiji, del Julijske krajine, medtem ko je bil Trst priznan za svobodno ozemlje. (ponovna združitev z Italijo se je zgodila 1954) ...⁴⁴ (1997: 440)

⁴³ O slovenskih 'zgodovinskih zahtevah' po Trstu in Gorici govori tudi poročilo mešane komisije za polpreteklo zgodovino. (Kacin Wohinc in Troha, 2001: 57)

⁴⁴ *Nella conferenza svoltasi a Parigi dal luglio all'ottobre 1946 si approntarono i trattati di pace con Italia, Romania, Finlandia, Ungheria e Bulgaria, ex alleate della Germania, firmati nel febbraio 1947. Il criterio di ristabilire le situazioni precedenti il conflitto subì numerose eccezioni: l'Italia fu privata delle*

Vprašanje meja ni omenjeno. Odlomek najprej le bežno omeni, da je Italija morala podpisati mirovne pogodbe skupaj z ostalimi zaveznici nacistične Nemčije. Vprašanje vzhodne meje je skopo opisano, ne da bi bila omenjena londonski in osimski sporazumi. Narodnostnega vprašanja Slovencev in Hrvatov oz. Jugoslovanov, fojb in eksodusa Italijanov se sploh ne dotakne. Učbenik posredno implicira, da je bila Italija na strani držav poraženk, čeprav se temu dejstvu spretno izogiba (že prej obravnavani 'status sobojevnice'). Ne omenja niti agresije nad Jugoslavijo med drugo svetovno vojno, temveč obravnava le vojaško kampanjo v Grčiji.

Kriterij za vzpostavitev predvojnega stanja ni bil povsod enak. Eksplicitno ni navedeno, katera ozemlja bi morala še biti vrnjena Italiji po vojni. Nad ponovno združitev Trsta z Italijo leta 1954 je bilo italijansko javno mnenje navdušeno, kar izpričuje njegov pomen za Italijane (Kacin Wohinc in Troha, 2001: 57), čeprav učbenik ne omenja, da je ta združitev posledica spomenice o soglasju. Lahko pa sklepamo, da sta kot izgubljeni nacionalni ozemlji mišljeni Istra in Dalmacija, saj se je njuna izguba vtisnila v kolektivni spomin Italijanov v Julijski krajini.

isole del Dodecaneso restituite alla Grecia, di una parte della Venezia Giulia, passata alla Jugoslavia, mentre Trieste fu ricomosciuta territorio libero (la ricongiunzione all'Italia avvenne nel 1954) ...

5. ZAKLJUČEK

Primerjava obeh učbenikov pokaže, da slovenski učbenik bralca konstruira v Slovenca preko negativnih podob o Italijanih in Nemcih. Nasprotno se italijanski učbenik izogiba nacionalističnemu diskurzu in spornih zgodovinskih tem ne obravnava ali pa jih le na kratko omeni. Zgodovino Slovencev lahko razumemo kot slovenski narodni vzpon in kot mit o tisočletnem hlapčevstvu Slovencev. Mit bi se glasil: Slovenci smo bili skozi celo tisočletje podjarmljeni, v takšni percepciji pa so Italijani in Nemci dojeti kot tuji gospodarji, ki so uničili slovensko plemstvo in izkoriščali nižji, kmečki sloj. Preobrat v slovenski zgodovini pomeni 2. svetovna vojna, v kateri smo Slovenci razbili tisočletne okove podrejenosti tujcem. Slovenska nacionalna zavest se je v boju proti okupatorjema, Italijanom in Nemcem, emancipirala, saj smo po koncu vojne Slovenci postali zmagovalci nad sovražniki, ki so imeli za cilj uničenje slovenstva. Jugoslovanska etapa pomeni nadaljnjo krepitev slovenstva. S plebiscitarno izraženo voljo slovenskega naroda po lastni državi pa so se nam uresničile tisočletne sanje.

Italijanski učbenik ne obravnava narodnostna vprašanja in vprašanju meje nameni le malo pozornosti. Zamolčane so tudi fojbe in množično izseljevanje oz. eksodus Italijanov iz Jugoslavije. Izguba Istre in Dalmacije je travmatičen dogodek za lokalno prebivalstvo Julijske krajine. Učbenik se konfliktnim temam torej preprosto izogne. Zato ne moremo trditi, da italijanski učbenik konstruira italijanstvo na podlagi sovražnih podob o Slovencih. Tudi ne moremo trditi, da posreduje mitološko razlago zgodovine. Osrednji mit o superiorni omikanosti italijanske kulture nad Slovenci je le posredno prisoten. Čeprav je nacionalizacija zgodovine značilna za italijanski učbenik, jo ne moremo navezati na sporne tematike, da bi ugotovili, kako so reprezentirani določeni narodi.

Italijanski učbenik se pri obravnavi prve in druge svetovne vojne sklicuje na miroljubnost italijanskega naroda in ga postavi v vlogo žrtve. Miroljubnost je izpričana z dejstvom, da je vojni nasprotovalo javno mnenje, parlament in del vodilnih gospodarskih in vojaških skupin ter da je Italija leta 1915 kot zadnja država vstopila v prvo svetovno vojno. Italijanskemu kraljevemu dvoru je skupaj z delom vojaškega vrha,

ki je podpiral italijansko vojaško intervencijo, uspelo mobilizirati ljudske množice, tako da so bili Italijani prisiljeni vstopiti v vojno.

V primeru prihoda fašizma na oblast učbenik izpostavi tiste kritike fašizma, ki ga obravnavajo kot 'gnilo tkivo' zdravega nacionalnega telesa. Italijansko politično izročilo nima nič skupnega z nasilnimi metodami fašističnega režima. Fašizem je bil teroristična diktatura, ki je bila dovzetna za najbolj reakcionarne, šovinistične in agresivne elemente finančnega kapitala. Tako je določeni družbeni manjšini uspelo z eklektično ideologijo zavesti zdravo nacionalno telo. Kot ostali narodi, so bili tudi Italijani žrtve fašističnega nasilja. Druga svetovna vojna naj bi bila posledica fašističnega režima, ki nima nič skupnega z liberalno tradicijo italijanske države. Z 8. septembrom 1943 ni kapitulirala Italija, temveč je padel fašistični režim. Zmagale so liberalne sile zdravega nacionalnega telesa, ki se ne prepoznajo kot del fašistične Italije. Avtoviktimizacija je tako značilna pri orisu dogodkov iz prve in druge svetovne vojne, saj si Italija ni želela niti prve niti druge svetovne vojne. Z izenačevanjem s fašističnimi žrtvami učbenik ne prevzame odgovornosti za storjena nasilna dejanja Italije in fašizma.

Slovenski učbenik je strukturiran tako, da 20. stoletje razdeli na pet obdobj. Mejnika obče zgodovine sta prva in druga svetovna vojna. Že sama struktura implicira na razumevanje zgodovine kot na slovenski narodni vzpon z vrhom v osamosvojitvi Slovenije ter opisovanju drugih narodov kot sovražnike slovenstva. Tako so imeli Italijani in Nemci namen uničiti Slovence. Pretirano poudarjanje raznarodovalne politike italijanskih vlad je povzročilo izenačevanje Italijanov s fašisti in gospodarji. Tako parola »Smrt fašizmu, svoboda narodu« pomeni, smrt Italijanom in svoboda Slovincem. Italijanski prevod ni identičen s slovenskim, ki se glasi: smrt fašizmu in svoboda narodom (*morte al fascismo, libertà ai popoli*). V duhu internacionalnosti komunizma je uporabljena množina, se pravi, da se svoboda obljublja tudi drugim narodom, na samo Slovincem.

Tudi italijanski učbenik strukturira dogajanja 20. stoletja na podoben način. Mejnika sta prva in druga svetovna vojna. Zaradi izogibanja obravnavi zgodovinskih tem, ki še danes buri duhove v aktualni politiki, ne moremo ugotoviti, ali učbenik ustvarja konfrontacijo med narodi. Slovenci niso nikjer omenjeni niti z besedo. Učbenik nameni

največjo pozornost Italijanom v obdobju Risorgimenta, ko je nastajala italijanska država. V kasnejših obdobjih nacionalne zgodovine ne omenja več Italijanov in obravnava zlasti politične in socialne razmere državljanov v Italiji. Takšno prikazovanje Italijanov pa lahko razumemo tudi v kontekstu trenutne zgodovinske polemike v Italiji: Italijani naj ne bi imeli razvito nacionalno zavest kot ostali narodi. Nemci, ki so preživeli podobno izkušnjo med in po drugi svetovni vojni, so to nacionalno zavest razvili.

Pretirano poudarjanje negativnih lastnosti ali enostranski prikaz posameznih skupin ustvarja sovražne podobe o narodih. Problematičnost takšnega prikazovanja se pojavi takrat, ko sovražne podobe postanejo del konstruiranja določene nacije. Na takšen način se gleda na zgodovino skozi optiko nacionalistične ideologije, posamezne nacije pa so dojete kot sovražniki. Z opisovanjem njihovih negativnih lastnosti in ravnanj se 'naša' skupnost konstruira kot nasprotje, kot zrcalna slika 'njih'. Pri tem se pozablja oz. ne omenja njihov doprinos h civilizacijski ali kulturni zakladnici človeštva. Konfliktnost med dvema narodoma nastane takrat, ko aktualne interese in vedenjske vzorce razumemo skozi mitološko percepcijo zgodovine. Tako španski kompromis Slovincem priključuje fantazmo nacionalne ogroženosti, saj naj bi pomenil izdajo slovenskih nacionalnih interesov: Italijanom, kot mogočnim sosedom, smo ponovno popustili in razprodali slovensko zemljo. Dojema se jih kot tuje gospodarje, ki nas izkoriščajo, 'mi' pa postanemo njihovi hlapci.

Pojem tujega se torej lahko veže na vse, kar je v opoziciji do 'nas'. Njegova pomenska ohlapnost mu omogoča, da lahko kot tujca opredelimo vsakega, ki ne pripada 'naši' skupnosti. Tujstvo pa določa nacionalistična ideologija, ki v vsakem posamezniku vidi ali Nemca, ali Italijana, ali Jugoslovana, ali Avstrijca. Subjektu se pripiše neka univerzalna kategorija nacionalnosti, za katero se predpostavlja, da jo vsakdo poseduje. Narodom, ki koeksistirajo skupaj z večinskim oz. nacionalnim narodom, pa jim je pravica do lastne države zanikana. Sovražnik je vedno tisti, ki ogroža 'našo' skupnost, 'našo' zemljo, 'naše' gore. Vendar je občutek ogroženosti le fantazmatska struktura, kjer gre za način, kako subjekt okoli nekega travmatičnega elementa organizira svojo ekonomijo uživanja. Ko subjekt konstruira svojo identiteto kot Slovenec ali kot Italijan ni nestrpen do načina, kako drugi oblikuje svojo identiteto, kako drugi organizira svoj

lastni užitek, temveč je subjekt nestrpen do pomanjkanja svoje lastne identitete. Negotovost v lastno identiteto sproža val nestrpnosti in sovražnosti do drugih, saj ogrožajo naš način organiziranja bivanja.

6. LITERATURA IN VIRI

1. Althusser, Louis (2000): Izbrani spisi. *cf, Ljubljana
2. Anderson, Benedict (1998): Zamišljene skupnosti. O izvoru in širjenju nacionalizma. Studia Humanitatis, Ljubljana
3. Apple, Michael W. (1992): Šola, učitelj in oblast. Znanstveno in publicistično središče, Ljubljana
4. Arendt, Hannah (2003): Izvori totalitarizma. Študentska založba, Ljubljana
5. Baert, Patrick (1998): Social Theory in the Twentieth Century. Polity Press, Cambridge, UK
6. Balibar, Etienne in Macherey, Pierre (1980): »O literaturi kot ideološki obliki«. V: Skušek-Močnik, Zoja (ur.): Ideologija in estetski učinek. Cankarjeva založba, str. 237-267, Ljubljana
7. Berger, Peter L., Luckmann, Thomas (1988): Družbena konstrukcija realnosti. razprava iz sociologije znanja. Cankarjeva založba, Ljubljana
8. Bruckmüller, Ernst (2002): »Nacionalni stereotipi med sosedi«. V: Logar, Tine (ur.): Avstrija – Slovenija: preteklost in sedanjost. Cankarjeva založba in založba Wieser, str. 31-34, Ljubljana-Klagenfurt/Celovec
9. Cassirer, Ernst (1995): »Tehnika sodobnih političnih mitov«. V: Časopis za kritiko znanosti, Letnik 23, št. 176, str. 11-20, Ljubljana
10. Čepič, Mitja, Vogrinčič, Ana (2003): »Tujec in tuje v učbenikih: kritična diskurzivna analiza izbranih primerov učbenika zgodovine«. V TIP, Letnik XXXX, št. 2, str. 313-334, Ljubljana
11. Debeljak, Aleš (1995): Konec slovenstva? Ne, hvala! V: Vidmar, Josip (1932,1995): Kulturni problem slovenstva. Cankarjeva založba, Ljubljana
12. Dijk, A. Teun van (1998): Ideology. A multidisciplinary approach. Sage, London
13. Eagleton, Terry (1994): Ideology: Edited and Introduced by Terry Eagleton. Longman Group UK, Harlow
14. Foucault, Michel (1984): Nadzorovanje in kaznovanje. Delavska enotnost, Ljubljana
15. Foucault, Michel (1991): Vednost – oblast – subjekt. Krt, Ljubljana

16. Gellner, Ernest (1983): Nations and Nationalism. Basil Blackwell, Oxford, England
17. Godina-Vuk, Vesna (1991): Socializacijska teorija Talcotta Parsons. Sekcija za socialno antropologijo pri Slovenskem sociološkem društvu, Ljubljana
18. Gramsci, Antonio (1974): Izbrana dela. Cankarjeva založba, Ljubljana
19. Gramsci, Antonio (1987): Gramsci, civilna družba in država – Izbor Gramscijevih besedil in zapisov o njem. Komunist, Ljubljana
20. Green, A. (1990): Education and State Formation: The Rise of Education Systems in England, France and the USA. Macmillan, London
21. Hobsbawn, Eric J. (1999): Nations and Nationalism Since 1780. Programme, Myth, Reality, University Press, Cambridge
22. Huntington, P. Samuel (1996): The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order. Touchstone Books, London-New York-Sydney-Tokyo-Toronto-Singapore
23. Kacin Wohinc, Milica, Troha, Nevenka (2001): Slovensko-italijanski odnosi 1880-1956, poročilo slovensko-italijanske komisije. Nova revija, Ljubljana
24. Kovačič-Peršin, Peter (1993): Zaveza slovenstvu. Znanstveno in publicistično središče, Ljubljana
25. Kuzmanić, Tonči (1999): Bitja s pol strešice. Mediawatch, Mirovni Inštitut, Ljubljana
26. Lukšič, Igor, Kurnik, Andrej (2000): Hegemonija in oblast: Gramsci in Foucault. Znanstveno in publicistično središče, Ljubljana
27. Mastnak, Tomaž (1992): Vzhodno od raja. Državna založba Slovenije, Ljubljana
28. Mead, Georg Herbert (1997): Um, sebstvo, družba. Krtina, Ljubljana
29. Meletinski, Eleazar Moiseevič (1983): Poetika mita. Nolit, Beograd
30. Milharčič-Hladnik, Mirjam (1995): Šolstvo in učiteljice na Slovenskem, Znanstveno in publicistično središče, Ljubljana
31. Mojzes, Paul (1995): »Mitski element«. V: Časopis za kritiko znanosti, Letnik 23, št. 176, str. 21-26, Ljubljana
32. Moritsch, Andreas (2002): »Dva različna načina pojmovanja naroda«. V: Logar, Tine (ur.): Avstrija – Slovenija: preteklost in sedanjost. Cankarjeva založba in založba Wieser, str. 81-88, Ljubljana-Klagenfurt/Celovec

33. Naldini, Paolo (2001): *Cerkveni krajepis ali opis mesta in škofije Justinopolis, ljudsko Koper. Zgodovinsko društvo za južno Primorsko: Znanstveno-raziskovalno središče Republike Slovenije, Koper*
34. Oliva, Gianni (2003): *Foibe: le stragi negate degli Italiani della Venezia Giulia e dell'Istria. Mondadori, Milano*
35. Pammer, Martin (2002): »Podoba Avstrije v Sloveniji«. V: Logar, Tine (ur.): *Avstrija – Slovenija: preteklost in sedanjost. Cankarjeva založba in založba Wieser, str. 131-154, Ljubljana-Klagenfurt/Celovec*
36. Parsons, Talcott (1951): *The Social System. The Free Press, Glencoe*
37. Pêcheux, Michel (1980): »Diskurz in ideologija(e)«. V: Skušek-Močnik, Zoja (ur.): *Ideologija in estetski učinek. Cankarjeva založba, str. 101-140, Ljubljana*
38. Petacco, Arrigo (2000): *L'esodo: la tragedia negata degli Italiani d'Istria, Dalmazia e Venezia Giulia. Mondadori, Milano*
39. Repe, Božo (2003): *Rdeča Slovenija: tokovi in obrazi iz obdobja socializma. Založba Sophia, Ljubljana*
40. Rossi Kobau, Lionello (2001): *Prigioniero di Tito 1945-1946 : Un bersagliere nei campi di concentramento jugoslavi. Mursia, Milano*
41. Rutar, Dušan (1997): *Od posplošenega drugega do simbolnega Drugega (od jaza k subjektu) – spremna beseda. V: Mead, Georg Herbert: Um, sebstvo, družba. Krtina, Ljubljana*
42. Salecl, Renata (1991): *Disciplina kot pogoj svetlobe. KRT, Ljubljana*
43. Salecl, Renata (1993): *Zakaj ubogamo oblast?: nadzorovanje, ideologija in ideološke fantazme. DZS, Ljubljana*
44. Skušek-Močnik, Zoja (1980): *Uvod. V: Skušek-Močnik, Zoja (ur.): Ideologija in estetski učinek. Cankarjeva založba, Ljubljana*
45. Šaver, Boštjan (2003): »Kulturni pomen Triglava: nacionalna identiteta, šport in planinske podobe slovenstva«. V: *Ampak, Letnik 4, št. 12, december 2003, str. 12-13, Ljubljana*
46. Šmitek, Zmago (1998): *Kristalna gora: mitološko izročilo Slovencev. Forma 7, Ljubljana*
47. Štih, Peter (2002): »Nacionalizacija zgodovine in nastanek sovražnih predstav o sosedih. Slovensko-nemški (avstrijski) primer«. V: Logar, Tine (ur.): *Avstrija –*

- Slovenija: preteklost in sedanjost. Cankarjeva založba in založba Wieser, str. 35-46, Ljubljana-Klagenfurt/Celovec
48. Tomc, Gregor (1994): Profano: Kultura v modernem svetu. Študentska organizacija Univerze, Ljubljana
 49. Velikonja, Mitja (1995): »Mitologije našega časa«. V: Časopis za kritiko znanosti, Letnik 23, št. 176, str. 9-10, Ljubljana
 50. Velikonja, Mitja (1996): Masade duha: razpotja sodobnih mitologij. Znanstveno in publicistično središče, Ljubljana
 51. Vodopivec, Peter (2001): O Evropi, Balkanu in metageografiji – spremna beseda. V: Todorova, Maria: Imaginarij Balkana. Inštitut za civilizacijo in kulturo, Ljubljana
 52. Vodopivec, Peter (2002): »Strah pred ponovitvijo zgodovine«. V: Logar, Tine (ur.): Avstrija – Slovenija: preteklost in sedanjost. Cankarjeva založba in založba Wieser, str. 89-95, Ljubljana-Klagenfurt/Celovec

INTERNETNI VIRI

1. Oliva, Gianni: Liberazione e resistenza sotto il tricolore. 2. poglavje, http://www.istrid.difesa.it/volumi/capisaldi_tricolore/cap2.htm (9.7.2004)
2. Padovani, Marcelle (2001): Gli italiani visti da ..., <http://www.emsf.rai.it/grillo/trasmissioni.asp?d=741> (8.7.2004)
3. Sabbatucci, Giovanni (2001): Come si forma l'identità italiana. V: <http://www.emsf.rai.it/grillo/trasmissioni.asp?d=739> (8.7.2004)
4. Scarpa, Tiziano (2001): gli italiani V: <http://www.emsf.rai.it/grillo/trasmissioni.asp?d=740> (8.7.2004)

UČBENIKA

1. Repe, Božo (1995): Naša doba. Oris zgodovine 20. stoletja. učbenik za 4. razred gimnazije. DZS, Ljubljana
2. De Bernardi, Alberto in Guarracino, Scipione (1991, 1997): il mondo contemporaneo. Edizioni Scolastiche Bruno Mondadori, Casarile